

IVAN OLBRACHT
NIKOLA ŠUHAJ
LOUPEŽNÍK

ČESKOSLOVENSKÝ SPISOVATEL PRAHA

SPISY IVANA OLBRACHTA
SVAZEK DEVÁTÝ

*Řídí Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV
Ediční rada: Ludmila Lantová, Emanuel Macek
Miloš Pohorský, Bohumil Svozil*

IVAN OLBRACHT
NIKOLA ŠUHAJ
LOUPEŽNÍK

K vydání připravila, vydavatelské poznámky a vysvětlivky napsala dr. Jarmila Víšková. Doslov napsal dr. Miloš Pohorský. Obálku, vazbu a typografickou úpravu navrhl Milan Hegar. Vydal Československý spisovatel v Praze roku 1975 jako svou 3800. publikaci. Odpovědný redaktor Bohumil Svozil. Výtvarný redaktor Miroslav Váša. Technická redaktorka Jarmila Mašková. Vytiskla Stráž, tiskařské závody, n. p., Plzeň, závod Vimperk. AA 11,93, VA 12,62. 601/22/856. Vydání 25., v ČS 4. Stran 252. Náklad 14000 výtisků. 13/23. 22-034-75. Kčs 18,—

horami
a lid-
které
lenku,
zemru.
de žít.
ještě
spo-
olovo
kteří,
o ne-
me-
ti.

PŘÍLOHY

IVAN OLBRACHT
O SVÉM NOVÉM ROMÁNU

V Koločavě na Podkarpatské Rusi píše spisovatel Ivan Olbracht nový svůj román. Při návštěvě zeptal jsem se ho na novou knihu. „Můj román,“ řekl, „se jmenuje Nikola Šuhaj loupežník. Zdejší lid, utiskovaný po věky, touží ve své duši po odboji. A tak miluje v duchu i lidové mstitele individuální, opřiški, tj. zbojníky, což třeba rozlišovati od obyčejných loupežníků. Je zajímavé, že jedinou historickou osobností Podkarpatské Rusi je Oleksa Dovbuš, opřiška 18. století, jehož památka je velmi živá. „Bral bohatým, dával chudým a bil pány.“ Roku 1920 a 1921 na Verchovině vystoupil loupežník Nikola Šuhaj. Podle našich představ byl to zcela obyčejný loupežník, ale ne tak ve fantazii podkarpatskoruského lidu. Při loňském zájezdu na Podkarpatskou Rus zastihl jsem postavu Šuhajovu ve stavu *tvořící se legendy*, tvořící se, to je to zajímavé. Legendární prvky, tj. prvek makbethovský a samsonovský, se mísí se skutečností. A o tom píše román. Poděl-li se mi, ovšem nevím. Proto jsem přijel do Koločavy, abych viděl, jak vypadá reální skutečnost, když jsem loni, v kraji od Koločavy vzdáleném, viděl, jak vypadá legenda.“

F. B.

IVAN OLBRACHT
O SVĚ KNIZE NIKOLA ŠUHAJ

Koncem února vyjde v Pyramidě nový román Ivana Olbrachta Nikola Šuhaj loupežník. Požádali jsme autora, aby nám něco napsal o původu svého románu. Ivan Olbracht nám zaslal tento klánek.

Na Podkarpatsko mě ovšem lákalo také to, co tam vede proudy turistů. Ale ještě něco nadto. Pozoroval jsem dlouho, jak se nevyznám v tamních sociálních a hospodářských, národnostních a jazykových i kulturních poměrech, jak nám jest nazírání podkarpatského lidu cizí, a často jsem byl překvapován drobnými novinářskými zprávami odtud, které jako by přicházely z dalekého středověku. Chtělo se mi tu zemi poznati.

Strávil jsem na podkarpatské Verchovině dvě jara a dvě léta. V těchto horách jsem poznal zemi, jaká již není druhá v Evropě a jaká patrně v době nepřelíš dlouhé zmizí i z východu Československa: kraj, kde jsou posud pralesy s vlky, rysy a medvědy, kde ještě nebyl vynalezen pluh, kde lidé posud nedospěli z historického stadia pastevectví do stadia zemědělského, kde se nic nekupuje, neprodává a vše vyrábí doma, kde žije posud pohanský bůh se všim svým průvodem víl, hadích králů, čarodějnic a bab jag; zemi s životy a názory 19. století, místními se podivně s novodobým životem století 20. Napsal jsem o tom knížku reportážní.

Na svých toulkách horskými vesnicemi jsem se v hovorech

s lidmi znova a znova setkával s jménem Nikoly Šuhaje, ochránitele slabých, nenávistníka pánů, mstitele křivd. Slavného hrdiny loupežníka, čarovného střelce a muže s mocí kouzlem mu propůjčenou, který bohatým bral, chudým dával a nemohl býti zabit žádnou kulí. Jakéhosi Janošika těchto hor či nového ukrajinského Oleksy Dovbuše.

Ale věc jest v jádře jiná než u těchto dvou lidových hrdinů. Oleksa Dovbuš žil v polovici 18. století a někdy v těch dobách snad také Janošik, a oba tedy mají i dobově právo státi se legendou. Ale kdo byl Nikola Šuhaj? Zběh z uherské armády za světové války, který utekl do těchto nedostupných hor a lesů, a nemoha již zpět, loupil, páčil a vraždil, jsa dva roky marně pronásledován nejprve četnictvem maďarským, později československým. Není tomu déle než jedenáct let, kdy zahynul.

Zastihl jsem figuru Nikoly Šuhaje ve stadiu tvořící se legendy. Ne ještě legendy hotové, teprve tvořící se a proplétající se skutečností, a to mě právě poutalo.

Řekl jsem si: Jaký je to kraj a s jakým zpravodajstvím a vzájemným stykem vesnic, kde se po jedenácti letech a v době, kdy žijí ještě oba rodiče Šuhajovi a příliš mnoho lidí, kteří Nikolu dobře znávali, mění člověk touhou po spravedlnosti a pomstě, v níž se stává lupič, žhář a vrah národním hrdinou? Jaká je to země, která nezná jiných národních hrdinů kromě loupežníků? Jaký je to kraj, který neví o organizovaném boji proti útlaku a kde revoltu proti bídě a pánům představuje jedině zbojník?

Chtěl jsem z nánosu legend a pohádek vyhmatali pravou podobu Nikoly Šuhaje. Opatřiti si noviny z let 1920 a 1921 nebylo ovšem zatěžko. Hledal jsem předloni v aktech krajského soudu chustského; ale procesní akty s Šuhajovými vrahy byly někam odeslány, nikdo neví kam, s Šuhajem samým nikdy žádný proces veden nebyl a několik aktů s jeho spolu-

Ivan Olbracht
LOUPEŽNÍK ŠUHAJ
A „ROZHOŘČENÍ“ ČETNÍCI

V posledních válečných letech a v prvních rocích míru loupil v Podkarpatsku vojenský zběh a loupežník Nikola Šuhaj. Napsal jsem o něm knížku a té knize byla udělena letošní státní cena pro slovesnost.

V *Expresu* z 6. listopadu 1933 čtu tuto zprávu:

Četníci jsou rozhořčeni

udělením státní ceny Ivanu Olbrachtovi

-f- Jak jest známo, byla knize Ivana Olbrachta Nikola Šuhaj udělena ministerstvem školství státní cena. Kniha ideálně líčí postavu Nikoly Šuhaje, který zavraždil několik našich četníků. Četnická korespondence připomíná, že příznání ceny v době, kdy 48 četníků bylo těmito individuy sprovozeno ze světa, vzbudilo v řadách četnictva hluboké politování a že se má za to, že udělení ceny stalo se patrně omylem.

Ale tato zpráva o „rozhořčenosti“ četníků není naprosto ojedinělá. Tato „rozhořčenost“ zde byla dokonce už v době, kdy ještě Nikola Šuhaj loupežník ani nevyšel a kdy jsem ani já, ani nikdo jiný nevěděl, jak bude knížka vypadat.

V době, kdy jsem k Šuhajovi sbíral teprve materiál, byl několika soudům na východě republiky zaslán tento list, psaný češtinou poněkud neobratnou:

Vzhledem na chystanou knihu spisovatele Ivana Olbrachta o pod-

viníky v deliktech celkem drobných mně povědělo příliš málo. Nepřímo jest možno něčeho se dověděti u divizního soudu užhorodského, kde jsou uloženy spisy týkající se ne sice Šuhaje, ale četníků v jeho aféře účastných a tímto soudem pak souzených. Loni v létě jsem se usadil v rodné Šuhajově vsi, v Koločavě. Navázal jsem styky s jeho přáteli a leckdy s nimi popíjel, sedával s jedním z jeho vrahů, stýkal se s Šuhajovou rodinou, měl upřímně rád Nikolova otce, starého Petra, a s Nikolovým bratrem Ivanem jsem chodil pralesem a přespával pod širým nebem, chodě tudy, co slavný zbojník Nikola.

Netvrdím ovšem, že Nikola mého románu jest Nikola, jak žil (vímeť přece, jak se knihy píší a jak mnoho v jejich lidech zůstává z lásek, nenávistí i názorů autorových), chci jen říci, že jsem do vlastního románu přejal velmi málo z legend o Šuhajovi a že vnější události probíhaly opravdu tak, nebo skoro tak, jak je vylíčeno. Jména postav, pokud žijí a pokud by jim vyhrabávání starých věcí mohlo býti nepřítjemné, jsou pozmeněna. To je arci jen konstatování, nic více.

Co jsem svým románem chtěl? Mluvíte-li o literárním řemesle: napsati epickou knihu.

karpatoruském loupežníku a náčelníku lupičské bandy Vasil (1) Šuhaje, ježto činnost na Podkarpatské Rusi se datuje z let 1918, 1919, 1920 a 1921, kterýžto spisovatel hodlá ve svém díle obhajovati lupiče Šuhaje jako zastánce chudých Rusinů a napravovatele křivd na chudáčcích, hodlám dle svých zápisků z těchto let, dále z úředního materiálu a ze soudních líčení provedených u krajského soudu v Chustu, Berehově a Užhorodě proti účastníkům těchto band lupičských a pozdějších band, které se po násilné smrti Šuhajově rozpadly a loupily na svoji pěst, sestaviti reportážní pravdivé vyhlášení činnosti tohoto lupiče.

Knihou, či lépe brožurou, chci vyvrátiti názor Olbrachta, který je znám jako spisovatel klonící se ku krajní levici (komunismu), že Šuhaj byl rusínský národní brdina, jelikož příběh Šuhajův velmi dobře znám z vlastní zkušenosti a zápisků z oněch let, dále chci čtenářstvu, zejména na západě, ukázati poměry, které panovaly na Podkarpatské Rusi krátce po převratu, za kterých se českému úřednictvu zde exponovanému pracovalo.

Rudolf Kryl
vedoucí Čsl. TK v Užhorodě

Když má knížka vyšla, objevilo se v Četnickém obzoru něco, co patrně mělo býti kritikou, co bylo podepsáno písmeny rk (patrně také pan Rudolf Kryl, vedoucí Československé tiskové kanceláře v Užhorodě) a v čem stálo:

...aby zřetlesil činnost úřadů a zejména četníků, kteří se musí proti podobnému hanobení jména a stavu četnického co nejrozhodněji obraditi. Jak se dovídáme, bude podána na autora Ivana Šuhaje (1) řada žalob pro nactiutrbání a dokonce se chystá z řad četníků, kteří jsou v knize vyhlášeni jako ožralci a násilníci, trestní zákrok, aby kniha byla vzata z knihkupeckého trhu, než bude projednána řada žalob proti Olbrachtovi.

Pak přišel Venkov s článkem podepsaným Hlas z Podkarpatské Rusi:

Olbracht... si tak rád zchladí žábu na českých státních zaměstnancích, zejména četnicích, z nichž dělá chásku úplatkářů, neurvalců, palilů... Nutno se pozastaviti nad nestydatou lží a špiněním památky Šuhajem zavražděného strážmistra Hrabala (Svozil) ze strany informátorů, kteří spisovatel vypravovali o poměru jeho k ženě Šuhajově Eržice... Hrabal byl mým dobrým přítelem... Kdo ho znal, jistě neví, že by se byl zahodil s tuctovou, nikterak neokouzující Verchovinkou.

Bylo by příliš dlouhé vypravovati, jak mohl před napsáním Nikolý Šuhaje loupežníka užhorodský vedoucí ČTK o knize věděti a jak mohl znáti dokonce můj „úmysl“ „obhajovati lupiče Šuhaje jako zastánce chudých Rusinů a napravovatele křivd na chudáčcích“; jednou o tom napíši. Zde chci jen podotknouti, že ono „jak se dovídáme“ o řadě žalob a zastavení Nikolý Šuhaje nebylo jen zbožným přáním pana rk ani jen novinářskou frází, nýbrž že byl z velmi vlivných míst užhorodských učiněn skutečně pokus dostati Šuhaje z knihkupeckého trhu. Že se pro to mluvilo v *opozičním* četnickém časopisu, nemusí nikoho másti; to se tak dělává. Podnět k tomu mohl vyjít také odjinud, řekněme třeba z Klatovských listů. Podkarpatsí páni dovedou ostatně dělati nepříjemným lidem ještě jinačí kumšty, než jsou tyto.

Já totiž v to „rozhořčení“ četníků vůbec nevěřím. Leda snad těch, kteří mou knihu nikdy neměli v ruce a čtli jen články pana rk a Hlas z Podkarpatské Rusi. Proč by také měli býti rozhořčení? Mým psaním o Podkarpatsku jest však „rozhořčen“ někdo jiný. Jsou to větší páni než četníci. Ti, kterým záleží mnoho na tom, aby nikdo nepronikl za turistické krásy Podkarpatska, aby země zůstala neznámou pevninou, o níž se nikdo nedoví, co se tam děje a jak se tam vládne a kořistí, aby zůstalo vše při starém a nikdo aby se neopovážil rušiti přítmi, v němž se panstvu tak dobře žije.

V Nikolovi Šuhajovi líčím poválečné poměry v karpatské vsi a také zuřivý boj mezi orgány státní moci a loupežníkem a jeho přáteli. Doba a kraj daly tomuto boji ráz, a z obou stran docházelo ke krutostem. Hledíme-li na postavu Šuhajovu staticky, zejména v době, kdy s ním měly co činiti úřady nově se tvořícího státu, a díváme-li se občansky, můžeme dáti četnickým orgánům klidně za pravdu, že Šuhaj byl bandita. Jenže literatura je něco jiného než bezpečnostní služba, oči umělcovy hledivají jinak než oči státních orgánů a Šuhaj z tvořící se legendy není Šuhajem z roku 1920 a 1921. Má kniha je román, a ne historická monografie, a rozumí se samo sebou, že věci v ní se neudály tak jako ve skutečnosti a osoby v knize vystupující že nejsou lidé opravdoví. To ostatně vystihují v polemice s Četnickým obzorem správně Četnické listy. Ale Nikola Šuhaj by byla přesto kniha i literárně špatná, kdybych si byl do ní vymýšlel věci přemrštěné, neodůvodněné nebo takové, které se v té době a v tom kraji státi nemohly.

Že nepřepínám, potvrdí mi ti, kdo znají vyšetřování, líčení a rozsudky proti několika tehdejšími četníkům. Četníci byli tenkrát ne tak disciplinovaným sborem, jako spíše shromážděním vojáků právě se vrátivších z fronty, kteří namnoze přenášeli do míru vojenské metody posledních válečných měsíců. Bylo by schválností oživovati jména provinilých a chtít poválečnou morálku divokého kraje měřiti morálkou dneška. Není také umělecky důležité, jsou-li výpovědi, které chci uvést, zcela nebo jen částečně pravdivé, chci jimi jen říci, že jsem si pro svá fakta nechodil ani do oblak, ani do žluči. Výpovědi jsou opsány ze soudních protokolů, jsou věrné, ale za jejich doslovnost se bez předchozí kontroly zaručiti nemohu, poněvadž jsem tehdy, když jsem je opisoval, nevěděl, že jich někdy budu potřebovati za dokumenty. Ostatně to jsou jen drobtý, a mé prameny byly hlavně jiné než soudní.

Venkov (Hlas z Podkarpatské Rusi) mi vytýká, že líčím teh-

dejší četníky jako chásku paličů. To se může týkati jen místa, v kterém mluvím o požáru Šuhajovy a Dračovy chýše. Zde protokolární výpovědi z 22. listopadu 1924:

Ivan Drač: Po zastřelení četníka X. av týž den zašel ke mně strážmistr, jehož jména neznám, a strážmistr Y., když mě předtím na dvoře vyžvali, abych šel s nimi dovnitř psáti protokol. S nimi vešlo mnoho četníků. Jeden z nich mě chytil za krk a udeřil mě po hlavě. Pak mě bili. Naposled mě bili holi do nobou, abych jim vydal 40 000 Kč. Pak mě zavedli na dvůr souseda Derbaka Myhala Myhalů. Tam ležel na zemi můj soused Derbak Myhalů pobitý. Mě položili vedle něho a bili nás i jeho ženu Vasylu. Od Derbaka mě odvedli znova do chýše a bili, abych jim vydal 40 000 Kč. Potom mě četníci chtěli odvésti na stanici; chtěl jsem zavřítí půdu, ale strážmistr mi řekl, že není třeba zavřít, že to všechno spáti. Pak mě dva četníci odvedli s Eržikou, Derbakem a jeho ženou na stanici. Tam přišli četníci a jeden z nich volal: „Všechno jsme spálili.“ Pak přišel jiný a říkal německy, že je všechno i s nářadím spáleno. (V jiném protokolu praví Ivan Drač, že četník řekl: „Angcint štál, angebrent švajnal, kelbl, hausgešire.“)

Josef Drač (třináctiletý): Četníci mě ztýrali. Dva vylezli po žebříčku na otevřenou půdu, kde byly dva voz y sena. Četník N. ho trochu nadzvedl a Z. sirkou zapálil. Utekl jsem ze strachu k sousedům do stodoly a schoval se.

Jura Drač: Po zabiti strážmistra X. mým švagrem Šuhajem, což se stalo blízko našeho domu, přišli do našeho dvora četníci v počtu asi čtyřiceti lidí. Mě chytil četník Y., udeřil mě několikrát po zádech, pak mě zavedl na místo, kde ležela mrtvola četníka X., ptal se mne, kolik kulí chci, a bil mě. Odstrčil jsem ho, vyskočil, on upadl. Několikrát za mnou stříleli, ale nic mi neudělali. Doběhl jsem do lesa a odtud jsem viděl, jak četník Y. šel do našeho domu a odtud vyšlehl hned plamen.

Ti, kdo čtli mou knížku, se snad rozpomenou, že požár Dračovy chýše toliko vzdáleně naznačuji, o vymáhání peněz

že se nezmiňují a krutosti toho dne že vysvětlují zůstatky četníků nad smrtí kamarádovou; skutečnost tedy byla podle svědeckých výpovědí horší. Mně však v knize nešlo o krutelnost, nýbrž o věci jiné.

Výtka o „chásce úplatkářů“ se může týkat jen místa, kde Šuhaj přichází z vazby. Zde protokol s Bržikou Šuhajovou:

Muže zastřeli, když jsme kosili seno. Třetího dne jsem mu nesla na četnickou stanici jídlo. Seděl na zemi, přivázan k licmu stroji. Řekl, abych mu přinesla všechny peníze. Přinesla jsem 30 000 maďarských korun a dala Šuhajovi. Tehdy tam byl četník Y., Šuhaj mu ty peníze dal.

Proč Hlas z Podkarpatské Rusi pokládá za účelno vyvolávat mrtvého strážmistra Hrabu (tak se jmenoval jeden ze zastřešených četníků; Hrabal se nejmenoval nikdo, zdá se tedy, že dopisovatel Venkova na svého „dobrého přítele“ již pozapomněl) a jeho jméno, dobře nechápu, ale že jsem měl právo uvést jednu ze svých četnických postav v milostnou souvislost s „tuctovou a nikterak neokouzující Verchovinkou“, o tom svědčí tento protokol s Bržikou Šuhajovou:

Za nějaký čas přišel četník X. Ještě s jedním četníkem a žádal ode mne kávi a medvěda, kterého Šuhaj zastřelil. Dala jsem jim ji a oni slíbili, že Šuhaje již nechají. Pak ke mně přišel jednoho dne četník X., když jsem byla sama doma, a násilnil mě. Obtěžkala jsem s ním a oddávala jsem se mu pak častěji. Slíbil mi, že se o dítě pak postará.

To tedy o výtce Venkova o „chásce úplatkářů, neurvalců, paličů“. Ty „ožralce“ si pan rik z Četnického obzoru jen vymyslel, ale dovedl bych mnoho vypravovat o vykořeněných, nespokojených a osamělých českých lidech, jejichž posledním útočištěm byl a ještě jest v Podkarpatsku alkohol. Kdybych měl

více důvěry v sloh pana vedoucího užhorodské Československé tiskové kanceláře, který chce „ukázati poměry, které panovaly na Podkarpatské Rusi krátce po převratu, za kterých se českému úřednictvu zde exponovanému pracovalo“, mohl bych mu zapůjčiti také mnohem více materiálu, než je v těch několika drobtích, které zde uvádím. Ale bojím se, že by ten materiál ani nemohl potřebovat.

Nevím, kdo za Četnickou korespondenci stojí. Ale v jednom s ní souhlasím: že mi státní cena byla udělena „patrně omylem“. Letošní porota se skládala sice z pánů politicky naprosto spolehlivých, ale „patrně“ opravdu zapomněli, že udělení státních cen jest také politikum, že více než na literatuře záleží na dobré vůli a shodě a já že se pro státní ceny vůbec nehodím.

Už s tím má nepříjemnosti. Neboť jest třeba protestovat. Počet zavražděných četníků dostoupil již počtu 48. A já, toť se rozumí, vyzývám k mordování četníků. Mé knihy čtou hlavně loupežní vrahové. A neopatrností ministerstva národní osvěty se stane, že se napřesrok počet četnických obětí zdvojnásobí.

ŠUHAJ, ČETNÍCI A KDO JE ZA TÍM

Když Ivan Olbracht dostal za svůj román Nikola Šuhaj loupežník státní cenu, napsali jsme, že to je senzační událost, proto, že Olbrachtův román vyvolal velký odpor mnoha mocných pánů a že tento odpor se pozoruhodně vyjadřuje také v organizovaných protestech četníků. Ivan Olbracht nyní v rozhovoru s pražskou Tiskovou službou vystoupil zcela správně z autorské rezervy a vyložil, odkud pramení tento odpor a kdo organizuje tyto protesty. Ivan Olbracht řekl: „V rozhořčení četníků nevěřím, leda snad těch, kteří mou knihu neměli v ruce a dali se svést agitací vycházející z Užhorodu. Četníci nemají vůbec důvodů k rozhořčení a také rozhořčení nejsou, o čemž svědčí rozhovory s mnoha z nich, kteří knihu četli. Četníci jsou ostatně hlavně v pohraničí horlivými čtenáři a pochopili jistě to, co je dovoleno vůči všem ostatním stavům, že musí býti dovoleno také vůči četníkům, totiž líčit je jako lidi z masa a krve, s chybami i přednostmi, a ne jako uniformované stroje, které jednají a myslí, jak jim káže služební řád. Ve své knize nikde nepřestřelují, a myslí-li se na některé ukrutnosti, které líčím, píše o tom právě do Činu článek, v němž dokazují dokumenty, že každý fakt opírám o pravdivou skutečnost, kterou si ovšem podle svých uměleckých potřeb přetvořuji; Nikola Šuhaj loupežník je román a žádná historická monografie, což znamená, že děj ani figury Nikoly Šuhaje nejsou skutečnými. Vím z velmi mnoha zkušeností, že jest na mne rozhořčen někdo jiný. Jsou to pánové, kteří vládou Podkarpatskou

Rusí a kterým velmi záleží na tom, aby se o této zemi, o jejich vládnutí a o jejich kořistění nepsala pravda.

Všechna agitace proti mé knize vychází z této strany a od ní byl také učiněn pokus, abych byl pro svou knihu veřejně obžalován a aby moje kniha byla vzata z knihkupeckého trhu. Ale pokus byl marný. K agitaci proti mé knize byli četníci jen nastrčeni.“

DOSLOV

Když na začátku roku 1933 vyšel poprvé Nikola Šuhaj loupežník, vyvolal ihned značnou odezvu: bylo zřejmé, že jde o knihu vyzývavou i výjimečnou. Jestliže v recenzi Josef Hora napsal, že „nový román Ivana Olbrachta je z mála moderních knih prozaických, jež vás při četbě okouzlí bez výhrady“, vypověděl tím všeobecný dojem kulturní veřejnosti. A čas, který mezitím uplynul, toto mínění jenom potvrdil.

Olbrachtovi bylo padesát let. Měl už za sebou velké spisovatelské zkušenosti a se svou první podkarpatskou prózou (nepočítáme-li reportáže) přicházel do atmosféry naplněné zvláštní nejistotou, zjitřeností a očekáváním. Vždyť ještě doznívaly nedávné politické spory, ještě působily důsledky velké hospodářské krize a v sousedním Německu se už chopil moci nacismus. Olbracht zůstával věrný svému socialistickému přesvědčení, po více než dvaceti letech však ukončil svou žurnalistickou a redaktorskou činnost v socialistických a komunistických novinách. Ačkoliv jeho vývoj postupoval vždycky cílevědomě a plynule a nenechával se vychylovat nahodilými nárazy, přece jen třicátá léta v něm znamenala v jistém smyslu samostatnou a vrcholnou etapu. Toto období se vymykalo už tím, že se autor soustřeďoval výhradně na práci beletristickou a že se obrátil k docela nové námětové oblasti. V definitivní podobě se ustaloval a vyhraňoval také jeho jazykový styl. Vyniklo by to, kdybychom srovnali prvotní text starších knížek s jejich nově přepracovaným zněním. Při veškerém bohatství

výrazů a představ působil teď dojmem naprosté samozřejmosti a imponoval přesností každého pojmenování. Jako by autor odjakživa znal celou rozmanitost konkrétní smyslové skutečnosti a jako by odjakživa vládl moudrostí při posuzování lidských skutků a citů, radosti a bolesti, naděje člověka a jeho zklamání, míry jeho svobody a odpovědnosti, jeho kolektivní síly i smutku jeho osamocení.

Na počátku roku 1933 tedy vyšel v nakladatelství Sfinx pátý (a vlastně poslední) Olbrachtův román. Autor si zvolil za jeho dějiště Podkarpatsko a jako hrdinu si vybral vojenského zběha, jenž utekl před frontou do rodných kopců a lesů a stal se z nouze a pak na svou obranu lupičem. Se svou tlupou přepadl pošty i zámožnější trhovce, bral jim jídlo a peníze a čas od času se tajně uchýlil do Koločavy, kde bydlela jeho milá Eržika. Úporně, dlouho a marně byl pronásledován četníky, než byl nakonec 16. srpna 1921 i s mladším bratrem Jurou bývalými kamarády ubit. V představách podkarpatského kraje se pak tento loupežník čím dál více podobal dávným zbojníkům, kteří vystupovali v tradovaných vyprávěních a písních jako mstitelé jeho bídy a příkoří. Lidé si přáli, aby se zase objevil někdo další, jako kdysi nejslavnější z nich Oleksa Dovbuš, a aby trestal jejich novou bídu a nová příkoří. V jejich toužebných snech se právě Nikola Šuhaj stával tím, kdo splňuje jejich bytostnou touhu po svobodě a po lepším světě.

Do nejvýchodnějších končin republiky na tehdejší Podkarpatskou Rus přijel Ivan Olbracht poprvé v červenci 1931 a po šest roků se tam potom vracel. Trávil letní a občas i zimní měsíce hlavně v Koločavě a ve Volovém, křížoval pěšky, na koni nebo v hrkotavých automobilech kouzelné a tajuplné lesy a hory, kopce a poloniny, mluvil s lidmi a poznával rusínské pastevce a dřevorubce, židovské řemeslníky a obchodníky, Čechy, Maďary a Němce, Rumuny a Cikány, neboť ti všichni tam promícháni a vedle sebe žili — a psal. Směsice faktů a vý-

myslů o Nikolovi Šuhajovi, jak se k němu odevšad donášela, ho naráz zaujala. Vždyť tato postava musela v lecčem připomínat tuláky a ztroskotance z jeho počáteční povídkové knihy *O zlých samotáčích*; její příběhy vyprávěly také o lidech nemilosrdně vyháněných na okraj společnosti a živelně se bouřících proti jejím zvyklostem a pravidlům.

Avšak romanopisec stál od počátku před rozhodnutím, jak ten námět, tolik lákavý, zpracovat. Mohl využít žurnalistických zkušeností a znalosti poměrů a napsat kritický sociální román, v němž by se pokusil oprostit skutečnost od přidáných nepravdivých a nevěrohodných prvků, aby vystoupily obrysy vážných sociálních a národnostních konfliktů a aby bylo tlumočeno jeho rozhořčení nad zmatenými poměry. Na tyto cíle však myslel ve svých reportážích a kromě toho se jim věnoval s Karlem Novým a s Vladislavem Vančurou ve filmu *Marijka nevěrnice*, který společně natočili. Nebo mohl naopak vyprávět už do- tvořenou a očištěnou legendu, aby vynikl její obecný smysl a opakovanosť jejích tradičních motivů a aby se rozehrála její čarovná atmosféra. Jenže z těchto možností Olbracht ne zvolil ani první, ani druhou. Přitahoval ho takový *epický tvar, který by nechával viditelné obě strany: skutečnost i fikci*. Dokumentární a historická rovina hrdinových osudů a života podkarpatského lidu ho jistě vábila. Současně ho však lákala „pohádka o boji o svobodu“ a lákalo ho vyjádřit ozvěnu nedávných činů, jež by zněla především jako výzva. Pro spisovatele, jenž doposud uplatňoval spíše kritický smysl pro historickou realitu, bylo toto „pohádkové“ řešení ovšem něčím novým a nevyzkoušeným.

Vraťme se ještě jednou k přelomu dvacátých a třicátých let. Bylo už řečeno, že se Olbracht začal věnovat jedině beletrii. Místo dosavadní žurnalistické práce překládal z němčiny. Roku 1930 vyšel jeho překlad románu Arnolda Zweiga *Mladá žena* z roku 1914, v následujícím roce pak *Poklad na Sieře B.* Travena

a Cesta na Golgotu Jakoba Wassermanna. Nato se pustil do dvou rozsáhlých děl, jež si byla podobná svým přístupem ke skutečnosti. Překládal Válku židovskou Liona Feuchtwangera (1933) a tři díly románového cyklu Josef a bratři jeho Thomase Manna (dva první svazky, na nichž pracoval spolu s Helenou Malířovou, byly publikovány 1934, třetí 1937). Pomocí starých látek, už stokrát jinde zpracovaných, se v nich ověřovala trvalá platnost některých bytostných nároků lidské existence, v té době akutně ohrožovaných fašistickými a rasistickými ideologiemi.

Ani Feuchtwangerův Josephus Flavius, ani bibliční hrdinové Mannovi nemohli ovšem spisovateli poradit, co dělat s podkarpatským zbojnickým námětem. Dovolovali mu však, aby si nad překládáním prakticky ujasnil různé možnosti, jak zacházet s látkou, která je sice už minulá, avšak žije tím, že se stala součástí *humanistické kulturní tradice*. Ve chvílích ohrožení a nejistot, kdy se česká moderní próza zase častěji a s novým pochoopením obracela k minulosti, aby v jejím zrcadle lépe porozuměla, co přetrvává a jaké síly udržují a pozvedají krásu a důstojnost lidského života (například Vladislav Vančura v Markétě Lazarové), v těch chvílích si zvolil Ivan Olbracht oba německé romány také proto, že souzněly s jeho bezprostředními zájmy. Ptal se, co podstatného se ještě v současnosti ozývá z minulosti. I v příhodách Šuhajových ho zajímalo tajemství kulturní energie ukryté v událostech a činech, jež se sice udály už dříve, ale nepřestávají oslovovat a vybízet přítomnost.

Olbracht se tedy zadíval hlouběji do minulosti, ale myslel na současnost a měl před očima neutěšenou podkarpatskou zemi. Přitahoval ho ten podivuhodný loupežník — postava stále milá jeho srdci a jeho vzpomínkám. Neboť z ní vyzařovala trvalá potřeba lidské volnosti, za kterou se někdy člověk odhodlá zápasit i s rizikem života a celou svou bytostí. Jenže v roce 1933 už Olbracht soudil o „zlých samotářích“ jinak než

před dvaceti lety. Neposuzoval je pouze jako doklad současných poměrů, ale ten odstup, k němuž vybízela už vznikající legenda, mu naznačoval, aby v nich viděl výtvar lidové fantazie a touhy. A toto hledisko vedlo ho dále k tomu, že mohl využít osudu jednoho zbojníka v širším uměleckém plánu. Aby reprezentoval elementární sílu, jež prochází dějinami a jejich třídními sváry od nedohledné minulosti do přítomnosti; aby byl hlasem celé země — jejího vzdoru i nevyhraněnosti jejích společenských zájmů, jak se promítaly v bláhovosti činů podnikaných na vlastní pěst.

Těsnou *spojitost zbojnické tradice a podkarpatské země* Olbracht postíhl a ve svém románě zkoušel různé způsoby, jak ji vyjádřit. Zdá se, jako by se příroda vtiskovala do loupežnickova charakteru a do jeho jednání. Jako by Šuhajovi pomáhala zázračně zmizet v jejím přítomí a zase se nečekaně vynořovat. Jako by byli srostlí. Když měla být tato spojitost, na níž se zakládá charakteristický půvab románu a jeho epické působivosti, zvláště zdůrazněna, napsal v Zápisníku Šalda (1932—1933): „Tenhle Šuhaj je možný jen na těchleté rusínské Verchovině, a jen právě v těchletech dvou letech 1920—21, v době vzletu válečného, v časech nejistoty právní a politické. . . Tenhle zbojník je prodloužení své země, výkřik svého lidu, reprezentant všeho toho napětí, které se shromažďuje jako elektřina dlouho v tomto od věků šlapaném lidu, aby naráz z něho vyrazilo bleskem a hromem odboje. . . Tento Nikola Šuhaj je mimikri svého kraje, jako je zajíc mimikri své brázdy nebo liška mimikri podzimního bukového lesa zlatými barvami plápolajícího.“ Protože se Olbracht nevypravil na východ republiky pouze jako zvědavý turista, který stačí zahlédnout leda exotiku a zapamatovat si leda náladu, nýbrž i jako socialistický spisovatel s neoslabeným politickým a kritickým zájmem, mohl objevit zrovna v té jednotě skutečnosti a legendy vlastní klíč k pochopení celé země i ke svému pojetí chystaného románu.

Jakmile přijel na Podkarpatsko, spisovatel uviděl nejprve bídu, rozpory a zoufalství té „země bez jména“ a bez jistoty. Brzy však narazil také na Nikolou Šuhaje. V jedné reportáži publikované v Literárních novinách už na podzim 1931 konstatoval nálady vyhrocující se proti „pánům“. Zatím sice pouze v letmé poznámce, ale přece jen se zmínil o Nikolovi Šuhajovi, když chtěl doložit příznaky rostoucí podrážděnosti: „Značkují-li turistický klub v Poloninských Karpatech cesty a vykládají-li si vesnice, že si dělají Češi znamení, kudy budou utíkat, a glorifikují-li lid loupežníka Šuhaje a vymýšlí-li si o něm legendy proto, že se v horách půl druhého roku bránil proti českým úřadům, dochází-li k samovolným, neorganizovaným reformám se zbraní v ruce pro odnímání pastvisek a je-li pojem Čech a pán pokládán za totožný, říká to o smýšlení lidu více než všechny parlamentní řeči a novinářské články.“ Vyznění citované věty potvrzuje, do jakých souvislostí Olbracht od počátku zasazoval svého zbojníka, jestliže připomínal jeho slávu a jestliže se mu přitom vybavoval jeho osud na pozadí sociálně vyhrocené reality.

Dále citát dosvědčuje, že spisovatel se držel loupežnického námětu od prvních kroků na Podkarpatsku. Neprodleně se dal do doplňování faktů. Jak projížděl osadami a krajem, sbíral stopy jeho působení, třídil a skládal útržky skutečnosti a ještě stihl hovořit s některými Šuhajovými známými a přáteli. Seznamoval se s mentalitou a zvyklostmi rusínského, židovského i českého obyvatelstva, zpovídal lidi, pátral v soudních dokumentech. A v zimě mezi lidmi zalezlými v nutných světnicích opětovně naslouchal, jak „za dlouhých soumraků vykládají ženy k hrůze i k rozkoši vyjevených dětí o babách jagách, o povitřulách, o domech na kufcích nožkách, a muži o loupežnících, kteří bohatým brali, chudým dávali a utínali kosou pánům hlavy. Nebo, sejde-li se chlapů více, o veřejném životě a o politice, jejíž první abecední písmeny se učí znáti“ (Země

bez jména, 1932). Olbracht zřejmě snil o tom, aby se v připravovaném románě všechny ty různotvárné a protichůdné podněty nějak promítly.

Formování jeho uměleckého záměru pak ovlivňovaly ještě další okolnosti. Především silný *dojem podkarpatské přírody*, úchvatnost nádherné a původní krajiny. Tamější pastevci a dtevorubci, odkázaní na její rytmus a na její rozmary, do ní samozřejmě umísťovali plno povět a bájných představ — takže příroda působila svou tajuplnou neprůhledností až přízračně. Obzor a tvář krajiny se rýsovaly jako zajímavé dějiště krvavého loupežnického dramatu, ale hlavně jako prostředí přichystané svou atmosférou pro baladu. Že v této krajině přetrvávalo něco záhadného a prastarého, to napadlo Ivana Olbrachta, stejně jako si to uvědomoval Karel Čapek hledající vhodné místo pro svůj „noetický“ příběh o podezřelé smrti Hordubalově, jako St. K. Neumann, když v Enciánech s Popa Ivana či v Karpatkém létu srovnával lidskou „prapodstatu“ se společenskou civilizací, nebo jako Vladislav Vančura, když vyprávěl v Posledním soudu o vykořeněnosti lidí elementárních a pudových.

A dále: snad každého, kdo zavítal z Čech na Podkarpatskou Rus, přepadl tam jakýsi údiv. I spisovatelé byli překvapeni „pravěkem“, do něhož rázem zapadli, jakmile je obklopily pohanské pověry, chatrnost bydlení a děsivě zaostalý způsob života, práce, obchodování. Tento úžas vyvolával iluzi jiného času. Člověk z dvacátého věku pojednou stanul jakoby ve století jedenáctém mezi chudáky, kteří doposud nepoznali pluh, nebo v temném středověku židovských enkláv s jejich talmudistickou učeností a s nehybným ritem. Zřejmě nestrovnalosti vzhledem k běžným pojmům o lidském pokroku a o lidském štěstí přímo vnucovaly *pocit relativity času*. Na člověka se doslova hrnuly fakty náležející do různých časových rovin. Musel je proto porovnávat a musel uvažovat, zda existuje něco, co by

je spojilo, co by přesahovalo z jedné vrstvy do druhé, co přetrvává. Tak byl Ivan Olbracht opět ještě z jiné strany přiváděn k takovému plánu románu, v němž by nevadilo, jestliže se vedle sebe ocitnou skutečnosti na první pohled nesourodé, anebo jestliže se proplete skutečnost a fikce.

A tu přála Olbrachtovi šťastná náhoda, že mohl bezprostředně na vlastní oči pozorovat, jak v lidové tradici zrovna *vzniká novodobá legenda* a jak se rozvíjí. Legenda — to je právě útvar, který v sobě vždycky slučuje pravdu s výmyslem a v němž se realita vždycky přizpůsobuje nějakým aktuálním potřebám a tužbám. V jedné reportáži v knize *Hory a staletí* (1935) autor tento proces vysvětloval: „Člověk má neukojitelnou touhu po spravedlnosti. A v sobě mnoho revolty proti řádu, který mu ji odpírá, jedno, zda z nespravedlnosti obviňuje společenské zřízení, ve kterém žije, nebo snad dokonce sám základ hmotného světa. A člověk má v sobě podivnou posedlost vzpomínat si, vymýšlet si a přetvářet a má v sobě touhu doplňovat se (byť i jen v pohádce) tím, čeho se mu nedostává. To vše dohromady je snad základ pověstí o hrdinech všech věků, všech náboženství, národů a tříd. Hrdiny chudého středověkého lidu jsou loupežníci a platí to i o nich.“ V řadě vysněných hrdinů ztělesňujících nenávist a pomstu se vynořoval Nikola Šuhaj jako poslední loupežník Poloninských Karpat. Olbracht výslovně dodával, že jest a bude posledním. Neboť žijeme na přelomu času a napříště se už bude muset lidová revolta podřizovat odlišným, politickým zákonitostem. O tom však nehodlal psát. V interview nad připravovaným románem charakterizoval svůj záměr takto: „Při loňském zájezdu na Podkarpatskou Rus zastihl jsem postavu Šuhajovu ve stavu tvořící se legendy, tvořící se, to je to zajímavé. Legendární prvky, tj. prvek macbethovský a samsonovský se mísí se skutečností. A o tom píše román.“ A jinde ještě opakoval a zdůraznil, že právě to „proplétání“ legendy se skutečností ho poutalo.

Psál tedy o reálném Podkarpatsku i zároveň o fikci. Tajuplnost přírody, poznání neobyčejně spletených společenských vztahů a života podkarpatské země, práce nad překladem Feuchtwangera a Thomase Manna, představa časové relativity, rodící se legenda — to byly momenty, jež podněcovaly Olbrachta k takovému uchopení zbojnické látky, aby se v románě všechno neustále dělo na rozhraní mezi skutečností a smyšlenkou.

Příběh neprobíhá tak určitě, jako by o něm psala třeba reportáž nebo sociální či psychologický román. Vyprávění se rozvíjí *jako v mýtu*, k němuž prolínání různých vrstev času a reality a zaměření k aktuálnímu smyslu naprosto patří. Pro mýtus je minulost skutečnosti jiného druhu než třeba pro historika, jenž je povinen zjišťovat, jak se věci opravdu udály a řadit je pak do zákonitého sledu. Mýtus ovšem počítá s událostmi, o nichž vypráví, jako by se opravdu přihodily, ale spatřuje v nich zároveň „pravdu“, jež má trvalou platnost. A tak se v Nikolovi Šuhajovi smrtelnost a nedokonalost doplňuje s nesmrtelností. Zapomnění s věčnou památkou. Minulost je slyšitelná v ozvěnách, jež se vracejí. Prostě v románě vládne síla, která je s to překlenout sebevětší časové vzdálenosti a tím, čemu přikládá povahu gnómičnou, míří dokonce k budoucnosti. Slučuje dohromady minulost, přítomnost i budoucnost. Minulost — to jest dobu, kdy se líčené události přihodily a kam až sahá kolektivní paměť přidávající k nim celou svou pozdější zkušenost. Přítomnost — to jest dobu vyprávění reprezentovanou autorem a zvoleným vypravěčem. Budoucnost — to je čas, na který se příběh obrací.

Vedle současné skutečnosti se proto stala důležitou složkou románu mytická rovina, aby pomohla vyjádřit, že v osudu podkarpatského loupežníka je ukryta i ta „pohádka o boji o svobodu“. Hlavní úloha při tomto syntetizujícím úsilí připadala *vypravěči*. Jako snad u Olbrachta vždycky, má i v románě o Nikolovi Šuhajovi roli objektivizující. Stojí opodál příběhu a

dramatického dění jako chápající kronikářský zapisovatel, zamilovaný do krajiny a obdivující houževnatost a vzpouru jejích obyvatel. Nijak se nesnaží rozlišit, co je pravda, na kterou bys mohl položit dlaň, a co je výmysl fantazie nebo vidina touhy. Jemu naopak spíše záleží, aby bylo patrné, že se v každém okamžiku může snadno překročit od mýtu ke skutečnosti a zase naopak, neboť si přál, aby obě roviny vyprávění, bájná i dokumentární, byly v čtenářově povědomí nepřetržitě přítomny a aby se nerušil pocit jejich jednoty. Proto se mýtus a realita na stránkách románu mnohonásobně setkávají. Ani když se čtou úseky takřka bez úprav převzaté z reportáží, nemáme zapomenout, že zůstáváme v dotyku s legendou. Za stránkami zachycujícími se smyslem pro věčnost svět židovských obchodníků, rusínských horalů a českých četníků, vracejí se refrénovitě připomínky tajuplnosti a stále lze tušit prapůvodní blízkost člověka a země.

Vyprávěč budoval románový prostor hned od prvních slov v tomto duchu. Uváděl čtenáře do jiného času, než jaký právě žil, a zval ho do krajiny, jež vypadá spíše jako sen, ale současně i do zcela určitého časového, krajinného a společenského prostředí. A hned zase konkrétní realita přesahovala pod záblesky zázračnosti do jiných časů a přibližovala minulost s přítomností. Začátek zní jako bájně zaříkání: „Neboť v tomto kraji lesů, zvrátněném horami jako kus papíru, který se chystáme hoditi do kamen, žijí posud děje, jakým se bláhově usmíváme jen proto, že se u nás nestávají již po staletí. V tomto kraji kopců na kopcích a roklí v roklích, kde se v tlejícím soumraku pralesů rodí prameny a umírají prastaré javory, jsou posud začarovaná místa, odkud se ještě nikdy nedostal ani jelen, ani medvěd, ani člověk...“ Příroda i lidé jsou lčeni s obdivem a vidíme je v patetických obrysech i zároveň v láskyplně kreslených detailech, zároveň zdálky i zblízka. Konkrétnost se prostupuje s tajuplností a ukazuje k podstatě, která jako by se za vším skrý-

vala. Časově vzdálené body se prolínají a plují v jediném proudu času, v němž se bez přestání něco rodí a něco zaniká.

Obrazem reality podkarpatského kraje a života, nehybnosti a vypočítavosti židovských obchodníků a řemeslníků, práce a živoření rusínských dřevorubců a pastevců i tragickým údělem Nikoly Šuhaje, jenž se stává legendou, prostupuje mytický čas. Doba, kdy „loupežník“ utekl z armády a pak zbojnicil, byla určitá: otvírá se za války na frontě a končí za Čechů v prvních letech republiky. Můžeme pozorovat, jak se střídá jaro s létem a zimou, jak roste chudičká úroda a jak schází se strání sněh, než dospějeme k osudnému datu Šuhajovy smrti. Ale mýtus, prorůstající všemi figurami a vším děním, posouvá je do svého času, do svého „bezčasí“. Tak jako se mimo dobu propadal Oleksa Dovbuš, Šuhajův zbojnický předchůdce. Je sice uvedeno pár historických údajů o jeho působení v polovině osmnáctého století, avšak to není důležité, a vzápětí jsme vybidnuti, abychom si uvědomili, že „nežil v žádném čase. Žil před tisíciletími, žil před staletími, žije dnes, bude žít zítra. Neboť Oleksa Dovbuš není člověk. Oleksa Dovbuš jest národ. Oleksa Dovbuš je šlehnutí pomsty a divoká touha po spravedlnosti.“

A tato slova jsou vlastně rovněž konečnou formulací smyslu jediného Olbrachtova podkarpatského románu, jednoho z vrcholů moderní české epiky.

MILOŠ POHORSKÝ

VYDAVATELSKÉ POZNÁMKY

Román Nikola Šuhaj loupežník se objevil poprvé na knižním trhu roku 1933. Vyšel tehdy u Bohumila Jandy v nakladatelství Sfinx jako 23. svazek knihovny Pyramida, redigované Emilem Vachkem, a současně jako 555. svazek knižnice Nové cíle. Vydání celého románu předcházelo knižní vydání jeho úvodní kapitoly Koliba nad Holatýnem, která vyšla rovněž u Jandy jako soukromý tisk k Novému roku 1933. Ještě téhož roku vyšel román podruhé, tentokrát již v nakladatelství Melantrich, kde pak vycházel až do roku 1945 jako 7. svazek Spisů Ivana Olbrachta a současně jako 47. svazek Úrody, sbírky krásné prózy. Roku 1934 vyšlo 3. a 4. vydání. 5. vydání nemá vřocení, stejně jako další vydání předválečná, v nichž není ani údaj o pořadí vydání. Za války vyšel Nikola Šuhaj roku 1942 v Londýně. Hned po válce roku 1945 vyšlo další vydání, rovněž bez vřocení a označení pořadí. Pak přešlo vydávání Spisů Ivana Olbrachta do nakladatelství Svoboda, kde v roce 1947 vyšlo jako jejich 8. svazek vydání označené jako 13., roku 1949 14. vydání a roku 1950 15. vydání, poslední připravované za autorova života. Z pozdějších vydání, která vycházela v různých nakladatelstvích, je nejdůležitější vydání v Národní knihovně (svazek 88, Odeon 1968), v pořadí 22.; je to první kritické vydání. Naše vydání je celkem 25. *

* Noskova a Laiskova bibliografie Ivan Olbracht [1] uvádí pro 5. vyd. rok 1934, pro 6. až 9. vyd. rok 1935, pro 10. vyd. 1936, pro 11. vyd. 1939; za 12. vyd. označuje vyd. londýnské, vyd. z r. 1945 za 13. a 13., 14., 15. opravuje na 14., 15., 16. atd.; do r. 1968 uvádí celkem 27 vyd., z toho vyd. v NK jako 26.

Jednotlivá vydání vyšla za autorova života lze třídit dle dvojího hlediska: z hlediska jejich podílu na formování definitivní podoby tohoto díla a z hlediska autorovy přímé účasti na jejich přípravě. Autor totiž s výjimkou vydání londýnského pracoval na přípravě jednotlivých vydání včetně korektur až do roku 1945; při dalších vydáních se již z nedostatku času a také ze zdravotních důvodů této práce vzdal a pověřil ji Rudolfa Havla; ten podle jeho přání měl modernizovat pravopis a odstraňovat některé slovní podoby a jazykové jevy, jež se Olbrachtovi zdály již zastaralé a knižní, a po smrti autorově se stal vydavatelem celého Olbrachtova díla. Autor se tedy v poválečném období, tj. ve vydáních 13., 14., 15., již sám k celému dílu nevracel, a jak se zdá, rozhodoval jen ta místa, která mu byla předložena. Možno tedy říci, že autorova vlastní přímá práce na textu Nikoly Šuhaje končí zhruba vydáním označeným v tiráži nákladem 31 tisíc (dále N 31), s nímž se shoduje i první vydání poválečné z roku 1945.

Vnitřní textová souvislost mezi jednotlivými vydáními předválečnými je různého stupně: od podstatných změn a závažnějších postupných proměn k drobným úpravám nebo pouhému přetiskování. Nejvýraznější předěl je mezi vydáním 1. a 2.; vydání 3. a vydání bezprostředně po něm následující vycházejí sice ze sazby 2. vydání, ale některá z nich přinášejí v různé míře další změny, svědčící o tom, že se autor textem neustále kriticky zabýval. Největší počet změn zaznamenal v tomto směru vydání N 31, následující po vydáních označených v tiráži nákladem 25 tisíc a 29 tisíc (dále N 25, N 29), s nímž je totožné i vydání 12., první poválečné. Ačkoliv v průběhu těchto vydání docházelo k mnoha textovým změnám, především mezi 1. a 2. vydáním, nelze mluvit jako v případě předcházejícího svazku naší řady spisů Ivana Olbrachta o přepracování díla ve vlastním slova smyslu. Je to dáno již faktem, že zatímco Žalář nejtemněji patří k Olbrachtovým

raným dílům (vyšel roku 1916), Nikola Šuhaj byl napsán v prvních letech třicátých, tedy v době, kdy Olbracht umělecky vyzrál a měl také již zkušenosti s úpravami svých starších prací při jejich novém vydávání; proto tu nemusel sahat k úpravám takového druhu, jaké prováděl například v Žaláři nejtemnějším. Změny v textu Nikoly Šuhaje lze charakterizovat spíše jako dotváření díla. Tím máme na mysli hlavně změny souvisící s detailnějším prokreslováním určitých scén románu, výraznější charakteristikou vystupujících postav a s tím spojenou volbu výrazových prostředků, zjednodušování či naopak rozvádění původního textu, vypouštění slov i dosazování nových, přemísťování dějových složek, jejich logické spojování i přidávání nových pasáží. K opravám jazyka a pravopisu docházelo v této době ještě poměrně málo, omezily se spíše jen na některé kvantitativní a hláskové jevy, a nebyly většinou provedeny důsledně; tendence modernizovat se uplatnila až v období poválečném, ve vydání 13. a zejména 15., kde autor podle svědectví Rudolfa Havla důrazně trval na omezení počtu infinitivů na *-ti*, 3. sg. *jest* a záporového genitivu. Ponechme stranou otázku, zda byly tyto úpravy nutné — autor totiž, jak se zdá, sám kolísá* a rozhodovalo se tu ad hoc, nikoli z hlediska

* Důkazem toho je zjištění, že se podoba některých slov v průběhu 1. až 15. vydání několikrát měnila, například: str. 19 *blyštěly* 2 (v 1 není), *blyštěly* 3 — N 25, *blyštily* N 29—13, *blyštily* 14, 15; 74 *vybrůžně* 1—N 29, *vybrůžně* N 31—12, *výbrůžně* 13—15; 137 *stibání* 1, *stibání* 2—5, *stibání* N 25—12, *stibání* 13—15; 192 *leta* 1, *leta* 2—N 25, *leta* N 29—12, *leta* 13—15; 158 *cestu jediné správnou* 1, *jedině* 2—N 25, *jedině* N 29—13, *jedině* 14, 15 (přitom například na str. 39 a 64 se opravuje *jedině* na *jedině* až ve 14. vydání); 128 *chtí* 1, *chtějí* 2—5, *chtí* N 25—15; 67 *má... pičku... přebozenou* 1, *přebozenou* 2—N 29, *přebozenou* N 31—12, *přebozenou* 13—15; 79 *pečetmi* 1, *pečetmi* 2—12, *pečetěmi* 13—15; 102 *s týmiž svítícíma očima* 1, *s týmaž* 2—N 25, *s týmiž* N 29—15; 132 *za jejímiž rozvětvenýma očima* 1—12, *jejímaž* 13, *jejímiž* 14—15; 162 *tentokráte již chtělo občanstvo* 1, *tentokrát* 2—5, *tentokráte* N 25—13, *tentokrát* 14, 15 atp.

celé knihy — a zda autorova obava, že by jeho jazyk bez těchto úprav nepůsobil živě, nebyla zbytečná. Faktem zůstává, že autor tento záměr měl a trval na jeho realizování.

Seznámit čtenáře s rozdíly jednotlivých vydání způsobem, který je běžný v Knihovně klasiků, tedy formou různověstí zachycujícího pohyb textu prostým výčtem všech změn, nepovažujeme z hlediska naší edice, jejíž těžiště je v kriticky zpracovaném textu, za vhodné a vzhledem k rozsáhlosti materiálu, dané vysokým počtem vydání a provedených změn, za únosné. Přesto se však pokusíme alespoň v hlavních rysech nastínit, čím se jednotlivá vydání od sebe liší. Náš výčet bude detailnější u těch vydání, která postrádají vročení a údaj o pořadí, neboť právě rozdíly v textu pomáhají identifikovat vztahy jednotlivých vydání a jejich chronologii. Třeba však říci, že práce zde byla značně ztížena okolností, že tato vydání jsou v našich knihovnách vesměs těžko dostupná a nepodařilo se nám je v úplnosti získat.

Jak již bylo řečeno, největší změny prodělal Nikola Šuhaj při přípravě 2. vydání. Drobné změny však zaznamenala již v 1. vydání kapitola Koliba nad Holatýnem (dále K): str. 7 *po svědectvích tolika lidí vážných m. po svědectvích...*, 8 *pije dlani z pramenů m. ... z dlani u pramenů; světl z nočních obů na pastvinách, chřestivě rozecbuvá listi m. ... na pastvinách a chřestivě rozecbuvá...*, 10 *po žebříku m. po žebříku* (zřejmě chyba tisku, protože v 2. vydání se zde již opravuje ve shodě se str. 12); totéž, ale neopraveno v dalších vydáních dále na str. 12), 11 *před spaním m. před usnutím*, 12 *něco velmi podivného m. ... divného*, 12 *zabitých kamarádů m. pobitých...*, *Když šla přitřeba jitra do stodůlky* — vynecháno *baba* a zase doplněno v 2. vydání, 15 *Vrásky kůry m. Vrásky stromové kůry*. K tomu přistupují ještě drobné úpravy interpunkční a jazykové, například ojedinelé *děll* se vyrovnává na *děll*, dvakrát je *dost* m. *dost*, jednou

nejvýš m. *nejvýše* (ve 2. vydání zase *nejvýše*), čtyřikrát se mění zakončení infinitivu z *-t* na *-ti*. Tisková chyba 1. vydání na str. 7 *umrzlých* m. *umrlých* byla vykorigována hned ve vydání 2., zatímco na str. 8 *významný div a zážrak m. významy...* až v N 25. Ke znění K se Olbracht znovu vrátil v N 29 na str. 12 *do blýskavic* m. *do blýskanic* a 14 *zařvala vyděšeně doubrava m. ... vyděšená...* a v N 31 na str. 12 *Potulovali se m. Potloukali se*.

Ve 2. vydání byly v první řadě odstraněny chyby a nedostatky, k nimž došlo za tisku 1. vydání, eventuálně mohly být již v rukopisu a unikly dříve pozornosti (například 14 *nad Krásnou m. Krásným*, 17 *v Koločavě-Něgrovi m. ... Něgravi*, 32 *strbly v kuchyni polici m. ... s kuchyně...*, 59 *Prodřtil se m. Podřtil se*, 67 *dej ty ruce se stromu a dej to čelo z dlani m. dej ty dlani se stromu a dej to čelo z nich*, 78 *Bydlil na Kedrovatém m. ... v Kedrovatém*, 89 *přejžděl jim přes brdla m. přejžděli...*, 93 *chtělo se mu položit někde do sněhu... a zůstat tam m. ... zůstal...*, 141 *mhouř vléka m. ... vlékama*, 171 *rozhrědým sněhem m. ... světem*, 180 *i když neodváděla m. i kdy...*, 186 *rozhrělení m. rozřešení*) a provedeny opravy jazykové povahy (například *pravoplatný* na *právoplatný*, *děš*, *léta*, *brněcky* m. *deš*, *leta*, *brněcky*; *stibati*, *zdvibati*, *přilb*, *v svčinkách* m. *stibati*, *zdvibati*, *přilb*, *v svčinkách*; *rituální* m. *rituelní*, *žeštili* m. *žeštil*, *nejvýš*, *dost*, *tentokrát* m. *nejvýše*, *dosti*, *tentokráte* — poslední tři však nebyly provedeny důsledně —, 192 *keře* m. *keře*, 168 *o Derbačkových ranách m. Derbačkově...*, 45 *na vle Šubajovu m. ... Šubajovou*, 67 *oť je obrali m. o co...*, vazby typu *nemá zabalenu tváť, pušku má přebozenou m. ... zabalenu, ... přebozenu*, akuzativ místo záporového genitivu — 67 *nevýdati ji m. ... ji*, pořádek slov — 43 *dua pány zakuklené v kožílnách m. dva v kožílnách zakuklené pány*, 72 *oborahy, vzdálené od sebe asi tři sta metrů m. ... od sebe asi tři sta metrů vzdálené*, několik infinitivů na *-ti* atp.).

Zatímco tyto úpravy víceméně jen text korigují, zůstávají na jeho povrchu a jeho významová hodnota se jimi nijak ne-

posunuje, další úpravy zasahují přímo samu podstatu textu. Vidíme na nich, jak autor přistupoval kriticky k vlastnímu textu, jak usiloval o jeho maximální přesvědčivost a dbal o největší racionální využití výrazových prostředků k dosažení zamýšleného cíle. Uvažuje se takřka o každém slově, je-li na svém místě a plní-li svou funkci. Přitom se věci neřeší izolovaně, ale v rámci celé knihy. Autor se například snaží vyvarovat opakování stejných slov a obrazů (na str. 29 má v 2. vydání jen *ikona* m. staršího *zágraťná ikona*, protože toto spojení je již na str. 20, podobně škrtá na str. 116 větu (*boby*), která *právě rudě rozkvétají*, protože na str. 18 a 120 je při zmínce o bobech stejný obraz, na str. 193 je místo *trojím feckým křížem* jen *feckým křížem* — bylo například na str. 120, na str. 78 má *namířil na dábla* m. *namířil na dábla bambitku*; na str. 29 se mění *Leonardův závodil na jeden z lovců* — v bezprostřední blízkosti je *mladý tetnický závodil*, kromě toho nové znění zapadá lépe do souvislosti s lečl, k něž se připodobňuje hon na Nikolu; podobně jsou motivovány i úpravy jako například 29 *Nebot tak velkých lístebů nebylo a nemohlo být ani mezi mocnými, ani mezi malými* m. ... *ani mezi velkými*... 138 *Prozatlím jen kolem něho; kolem nich posud ne. Derbak Derbaček a také Eržika mají ještě zájem nemluvit* m. *Prozatlím jen kolem něho; kolem nich ještě ne. Derbak Derbaček a prozatlím také Eržika mají zájem nemluvit*, 160 *Jen Danýlo Jastuko chyběl* m. *nepřítel atp.*), hromadění slov stejného či podobného obsahu (149 *zajevěla* m. *zajevěla plým blisem* — o řádek dále je mimoto *pronikavým křížem*, 41 *blží velikými skoky k lesu* m. ... *směvem k lesu*, 87 *za své volmi zamořant zájmy* m. ... *spřítití a zamořant*...) nebo slov, případně velkých spojení na příslušném místě nic neříkajících, nepodstatných nebo vůbec sbytečných (20 *převládá-li lístek* m. ... *bořavý lístek*, 28 *směvem, který jest u mužůvých výrazem abokomaliho* m. ... *u mužůvých po slavném lesu výrazem*... 33 *malý jim vyběhl nepřítel dleho u hony je do postelí* m. ... *u hony je hony*...)

108 *jako přitný otec a káraný syn* m. ... *syn, který si netroufá navázati rozhovor*, 67 *Práběh děje se do podrobnosti opakuje* m. ... *opakuje; s vědeckou přesností*, 107 *Na Pinkasovi Meislerovi si není co vzít* m. ... *si opravdu není*... 109 *že bo zezadu obejmě* m. ... *obejmě, jak zde sedí se zavřenýma očima*). Úspornost mohla být také diktována typografickými potřebami, a to tam, kde by nová stránka začínala krátkým východovým řádkem: 81 *O dusnu... Verchovina nevěděla* m. *O černém dusnu*... 15 *dubová větvička* m. *tvrdá dubová větvička*. Stručně konstatování je pak účinnější (170 *A k tomu mu musí dopomoci Ilnat* m. ... *Ilnat Sopko. Po dobrém ti po zlém*., 73 *drubý bo bil* m. ... *bil do tváře*, 131 *jejtě trvalý tlak bo nikdy neopouštěl* m. ... *tlak cítil, i když se zabýval věcmi zcela jinými*, 182 *Pochopil ihned* m. *Dosab zápravy pochopil ihned*), zvyšuje spád děje (83 *A najednou: medvěd je v revíru!* m. *A najednou mu bláší: Medvěd je v revíru!*; 174 *Sopkův otec tam měl najatý dílec trávy* m. *Je doba senosaže a starý Sopko zde měl od lesní správy najatý*...), scény nabývají zkracováním a novou úpravou na dramatickosti (102 *Domlouval, křičel, přísahal* m. *Domlouval, prosil, křičel, přísahal*; 151 *Pobijte je všechny! Na moji odpovědnost! Na můj rozkaz! Slyšíte? Poručím vám to! A na Židy! To jsou oni, kdo to všechno dělají. Uspěšdějte na ně pogram! Pošvete na ně obyvatelstvo! Bijte je, střílejte je, všete je!* m. *Pobijte je všechny!... Slyšíte? Všichni! Musí to říci! Musíte to z nich dostat! Poručím vám to. Stůj co stůj! A na Židy!... pogram! Střílejte je! Pošvete na ně obyvatelstvo!*).

Na jiných místech autor zase text rozvádí, aby dokreslil obraz (109 *byla něbo mimo všední den, padávejte se jarní nešťi nebo smad blýskavici* m. ... *mimo den, padávejte se blýskavici*; 121 *ani stopy po útrpení nebo po vítězní radosti* m. *ani stopy po vítězní radosti*) nebo názorněji zachytil atmosféru scény (32 *chrapotní na sobě křičivo* m. *chrapotně křičivo*; 68 *lím lístek, tuhají si jej z rukou a vzrušují se* m. *lím lístek a vzrušují se*; na str. 158 *za udělit odpávo logikem, dialektikem, citlivy z nejvyšších rudičkových autorit*

přidává koločavskou trafikou i místem chustského kantora a na str. 74 do věty Zamračený pochod četnických čtyřstupů, pomalý válečný krok vkládá působivý zvukový obraz úderů činelů, které mezi domy zní tak blomozně). Nové výrazy lépe odpovídají charakteru jednajících osob (117 *Ach, ty má sladká m. ... holka zlatá*) a jsou v příslušném kontextu vhodnější (136 *děti počítají a staženami nad hrobem konče m. ... babami...*; 145/146 *střevíčky pro ni ztratily půvab m. ... přitažlivost*; 134 *smutku, který se ho již již dotýkal m. ... který chtěl přijít*; 104 *Tmu osvitil blesk m. ... rozsvítil...*; 167 *se vypravili na Čerenynu m. ... šli*). Zpřesňuje se jimi také dějová souvislost, zejména tam, kde by mohlo dojít k záměně, jako třeba při střídání podmětů: 66 *začínají oloupení křížeti m. začínají křížeti*; 19 *nechá mistr m. ... ten*; 76 *lidé tčbto hor m. oni*; 88 *přes všechna Derbačkova přání m. ... jeho...* (výše se mluví o Nikolovi). K logické návaznosti a plynulému přechodu směřují úpravy jako: 25 *Prales nezradí. Jsou zde prorvy...* m. *Prales nezradí. Prorvy...*; 32 věta *Ženy potřebovaly jen příkladu, a podobny milenkám již vědoucím, vložily do svého díla více vášně než ti, od nichž se učily.*, vložena mezi věty *Stolek se překotil a vázčky a figurky zazvonily. Vrhly se na zařízení.*; 60 *praví najednou Šuhaj m. praví Šuhaj*; 69 *to vše ví koločavský strážmistr m. ... vědí Koločavští*; 83 *Zavolala muže. Muž se polekal. Povídá: „Marijko, to je Nikolka!“ m. Zavolala muže. Nikolka.*; 140 *Na polonině jsou koně z celé vsi. Ale také oni se ze slunce uchýlili m. Také koně se ze slunce uchýlili*. Ze stejných důvodů se také doplňují uvozovací věty, jako například na str. 148 *ozval se zvenčí blas za „Eržiko...“* a na str. 164 *Za chvíli židovský chlapec vyřizoval:*, nebo upravuje dějové pásmo. Tak na str. 174 za větou *... nemohlo vzbuditi podezření* končí odstavec novou větou *Jasinko přijde před polednem*, zatímco v 1. vydání byla zmínka o *Jasinkovi Danylo Jasinko měl podle úmluvy přijít až za nimi. již za větami Vyšli. Bylo zamračené jitro*. Na str. 158/159 vystupuje Abram Beer až na konec debaty o Šuhajovi:

Abram Beer se debaty neúčastnil. Ale byl strašlivě rozčilen. a původní Abram Beer se debaty zúčastnil jen málo. Ale byl strašlivě rozčilen. Bitva se konečně stala tak vášnivou, že do ní musila svou autoritou zasáhnouti... je nahrazeno textem Svár se konečně stal tak vášnivým a křik tak nebezpečným, že do bitvy...

Větší změny pak souvisí s detailnějším prokreslováním děje (například místo původního *Tři noci čekal na Eržiku*, je na str. 23 *Nikola se šel vyspat do oborohu u lesa. A potom čekal tři noci na Eržiku*; rozvedena je i scéna setkání Nikoly s Eržikou na str. 25, kde je navíc: *Pak, když držíte se za ruce... přikládáte si dlaně k ústům.*, na str. 67 byla přidána pasáž *Potkali u brodu přes řeku... aby si trochu prohnali paty.*), jednotlivých scén (na str. 23/24 věta *Rozdělili si uprostřed pastviska oheň, přiložili na něj dvě klády a tam seděli* působí v nové verzi mnohem živěji: *Pasáci si uprostřed palouku rozdělali oheň, přivlekli dvě klády, jednu přiložili k plameni a na druhou si sedli.*; rovněž i výstup na str. 91: *„Nikola nikdy nevráždil.“ Ale hned se opravil. „Kromě četníků,“ dodal, jsa za to probodáván důstojníkovým pohledem. m. „Nikola nikdy nevráždil... Kromě četníků,“ opravil se, probodáván...*), navíc nejednou přispívají i k charakteristice postav, zejména k vystižení jejich duševního stavu (na str. 27 přidáno *Z večerní čekání se nikdy nevracel bez naděje na příští den a v noci se mu o Šuhaji zdávalo.*). Nově připojenou sugestivní otázkou *Co tu chce Ivan?* se například na str. 24 dřívější objektivně popisný způsob podání mění na subjektivní, scéna je předváděna tak, jak ji vidí sám Nikola, a současně s tím se i odhaluje, co se odehrává v Nikolově mysli. Promítnutím myšlenek jednajících osob do autorova vyprávění se v románě vůbec oživuje děj na nejednom místě. Platí to i pro nově vloženou otázku na str. 102 *Kdo to může být a co chce?* a pro otázku na str. 58 *Jaký to byl v noci blas? A či to byl blas?*, které od 2. vydání předznamenávají scénu ze str. 59: *A náhle zazněl do ticha onen blas...*, kde se stále vrací motiv tajemného hlasu. Str. 59

byla vůbec do značné míry přepracována. Původní „Nic se ti nemůže stát!“ Ten hlas náhle zvonivě vytkl do noci. bylo rozvedeno: *Spal. Vše zcela uctívá, že již spal. A náhle zazněl do ticha onen hlas: „Nic se ti nemůže stát!“ — Zazněl do noci zvonivě a kypodivně zřetelně jako ukatý z kovu.*, nově byla přidána věta *Na vojenských pastelích spí tři četníci a nikdo z nich se nepohnul. a zni tiše rozvedeno na zni ještě jednou tiše. Věta *Teď přišla mlýnská stoupa. . . blasitě bijí. zněla v 1. vydání: *Mlýnská stoupa přišla až sem a temné údery. . . bijí a bijí. a celá noční scéna se místo původního *Snažil se znovu usnouti. Nesvedl to již. uzavírá takto: *Nesnal již do rána. Snažil se o to. Nesvedl to. Či to byl blas?, načez následuje navíc odstavec *Pak se okna rozsvětilovala jítrem. . . s četníkem na zkušku Vláškem. Velké změny zaznamenala například také str. 19/20, kde věta *a zároveň se sněhem scházeli z bor do údolí ke keronovi byla v 2. vydání rozšířena: *a scházejíce zároveň se sněhem z bor dolů do údolí, šlapali po pěšinách v lesních zátočinách ještě umrzlých, zatímco se tepela na jejich ramenou blýštěly plným sluncem. Šli do Koločavy ke keronovi. . .*, mezi okrádal je na mzdě, na nákupu potravin bylo vloženo na jižním a podrobněji popsán život koločavských žen, když jejich muži odešli za prací do světa; v 1. vydání se ho týkala jen věta: *A zatímco byli chlapi ve světě, odevzdaly ženy salařgazdovi ovce, aby je odvedl daleko do bor, zabraly na poloniny skot a obstarávaly zabradý. Podstatně upravena byla i rozsáhlá pasáž na str. 62, znějící původně: . . . a mluvil se svým Pánem ještě cestou. Což, shromazduje jmění, nezískává je národu Hospodinovu, a tedy jemu? A není povinností Věčného pomoci mu? Když se však blížil k Šubajově chyli, krátil se mu přece poněkud dech. Ale tam mu tekly děti, že jest otec na polonině v Sucharu, a poněvadž to není daleko, vydal se Abram Beer tam. A v lese, na průseku dvou pěšin, se před ním vynořil Nikola Šubaj s puškou. Beerův krevní oběh i kroky se zastavily. „Sma Jesruel!“ Neboť se mu zjevil přízrak. Šubaj se dal rychlými kroky k němu. Abram Beer se chvil. „Řekněte jim, teď že mě již ne-********

*dostanou! Živěbo ne!“ Nikola se ostře otočil. . . Abram Beer se chvil nemohl hnouti z místa. Navíc byl na str. 63 v 2. vydání přidán text: *Za Petrem Šubajem na poloninu již nešel. . . než se jeho kroky staly různými. Značně rozvedeno bylo i líčení příprav honu na medvěda na str. 83, kde bylo původně jen: *Pán hned přijel, ještě několik jiných s ním, měli kočáry, kotel na vaření, zásoby; jako válečná výprava to vypadalo! Zde najali koně, asi deset chlapů a šli na medvěda; do bor, kde má baron loveckou boudu. Medvěd je v tom a tom houští, rána jistá.***

Některé úpravy přímo vyvolávají živou představu děje, odvíjejícího se jako ve filmu nebo na divadle: 100 *Povídá noviny ze světa bylo rozvedeno na *Nejprve bubuje na finance, kteří teď u pramene vybírají patnáct balerů z vědra. Člověk aby i za toho trochu solení platil! Pak povídá ze světa noviny; 152 Ona zběsile útočící, on zoufale se bráníci. doplněno ještě větou *Četníci měli dojem pomínuté kočky, škrábající, kousající a rvoucí se o život; totéž platí i pro citovaný již odstavec ze str. 59, líčící ranní život na četnické stanici. Hlubší sondu do nitra postav a odhalování jejich psychiky znamenají úpravy jako na str. 122, kde místo téměř objektivního *dopoledne se podobalo vteřině, kdy bráť bere do ruky kartu, která rozhodne o hře, do níž vsadil celé jmění, osudné vteřině, prodloužené na nesnesitelné hodiny. A výsledek? Nijaký! se v 2. vydání líčí ve větší šíři přímo osobní pocity Beerovy (obdoba příkladů ze str. 231): . . . ukrutné hře lidí zcela cizích, v níž byl přece sázkou jeho život, hře tím strašnější, že do ní nemohl ničím zasáhnouti a byl odsouzen jen čekati. Děsil se myšlenky, že dnes večer bude navždy ztracen, pro Hanele, pro ženu, pro vše, čím žil, a nevzdávaje se přitom myšlenky, že dnes večer bude šťasten jako anděl v nebi. Dopadlo to jinak. Šedivě a zvadle., na str. 123 bylo přidáno rozjímání Beerovo o jeho cestě za zázračným rabínem, *Abram Beer jel až do Tarnopole. . . Strašně těžký je život!; na str. 112 nová verze ještě výstižněji zachycuje povahu Eržiky: *netečná k jeho žárlivosti a myslíc si své. Proč se hněvat, když******

stejně nikdy nebude jinak, když ji bratr má rád, bití ji nebude, a zaťře-li jí v zlosti rameny, nebude to boleti? místo staršího a myslila si své, jsouc spokojena, že ji má bratr rád, a vědouc, že ji bití nebude, a bude-li jí třásti rameny, že to nezabolí, nenávist četníka a jeho bezmocnost na str. 135 vystihuje proti původnímu *Kdyby mohl, dal by každého z nich čtvrtit a rozvěšet po stromech* ještě přesvědčivěji spolu s novou charakteristikou předmětu jeho zášti: *Jak nenávidí jejich tváře, které jsou tak smutně vážné, jsou-li sami, a tak mazaně poťouchlé, mluví-li s někým, jak nenávidí jejich nervózní posunky a oči brzy ulekané, brzy tvrdé jako kamení. Ach být zde tak diktátorem! Dal by je čtvrtiti a rozvěšovati po stromech...* a dále přidaná věta *Pogromy na ně!* Důvěrný vztah vypravěče mají úpravy, jimiž se autor takřka adresně obrací na čtenáře, navazuje s ním přímý kontakt a činí ho jakoby posluchačem vyprávění: 77 *Jak to tedy bylo s Oleksou Douvbuškem?* m. *Kdo by nevěděl, jak to bylo...* a 83 *Marijku Ivanyšovou z Točky znáte?* m. *Marijku...* z *Točky Koločavští znají.*

Celkově je ve 2. vydání proti 1. vydání přes tři sta úprav, z čehož asi sto procent připadá na větší změny spojené s rozšiřováním textu, zatímco vypouštění větných celků (například na str. 121 *Ale což tenkrát mohl i jen tušiti, co bude?* před větou *A několik čtyřtupů před ním...*) činí jen jedno procento. Infinitiv na *-ti* je opraven asi desetkrát, naopak změna z *-t* na *-ti* je doložena ve dvou případech (není ovšem vyloučena možnost tiskové chyby). Ojedinelé jsou úpravy, které prostě jen vylepšují text bez vztahu k odehrávanému ději nebo bez spojitosti s jiným záměrem (175 *strachem před věcmi, které jim bude unést* m. *tuchou věcí, které na ně čekají*).

Najdeme tu však i tiskové chyby, z nichž některé přecházejí do dalších vydání: 8 *Zde se však věci výjimečně nedějí* m. *výjimečné* (opraveno až v 15), 9 *dával barvy celé noci* m. *barvu...* (opraveno až v N 29), 11 *s nějakým lekvarem* m. *lektvarem* (opraveno v N 29); na str. 28 *do Kolčavy* opraveno hned ve

3. vydání stejně jako 45 ... *vypálím vám chyli! místo ... chyli, Dračové!*“, zatímco 47 (*ranami, které se rozléhali údolím je sice* opraveno ve 3. vydání, ale znovu se objevuje v N 25 a opět správně v N 29, podobně 61 *šňal Nikolovy pouta se opravuje* v 3. vydání na *Nikolovi* a táž chyba je v N 25 a N 29. Za tiskovou chybu možno považovat na 176 *kdo by se sem chtěl přiblížiti* m. ... *příplížiti*, neboť znění 1. vydání je opět v N 25 až 12.

3. vydání koriguje na str. 34 *Modcha* na *Morčba*, 27 *Bojarinské* na *Bojarinského*, dále má na 46 *z přerážejí* m. *z přerážjí*, 94 *už m. již*, 43 *těchhle* m. *těchto*, 65 *Polekala by se* m. *Polekalo...*, *Jen aby z tobo nepošlo něco zlého* m. ... *z tobo něco zlého nepošlo*, 94 *dávaje jí hrst peněz* m. ... *odměnu*, 181 *neirpělivé* m. *s neirpělivostí*, do správné souvislosti uvádí 173 *Čeremyň* m. *Đorđaně*, 178 *Ibnat* m. *Ivan*, 91 v duchu úprav 2. vydání vypouští *tajnou* na místě *jen jeho tajnou myšlenku*, 181 zjednodušuje scénu v krémě, kde bylo původně: *Lejbovič se vymloval, že vína nepije...* *nováček naléhal, byl uražen, nutil, a ostatní...*; nová verze na str. 51 výstižněji reprodukuje přemítání Abrama Beera: *To by mohlo být dobré. Ale nemusí to být dobré. Člověk...* m. *To by mohlo být dobré. Ale člověk...*, na str. 158 za *Vše rázem utichlo*. se doplňuje *Neboť věděli, teď že se stane něco velkého*. a na str. 186 se přidává *Nu! Hotovo! Zaplat pámbu! Adio, hnusná kolčavo* (chyba, opravená v N 31 na *Koločavo*)! *Jaká jsi byla?*

4. a 5. vydání je shodné s 3. vydáním. Několik odchylek je až ve vydání N 25: 8 *významy div a zázrak* m. *významný...* (srov. str. 227), 12 *svoje stroje* m. *své...* (jako v 1), 34 *že to slyšeli všichni* m. ... *ho...*, 40 *Ale neodvažovali se ani hnouti* m. ... *hnout se*, 47 *zda by ho vzali do práce* m. ... *nevzali...*, 51 *doplácejí* m. *doplácejte*, 62 *Bude ošklivé...* zalomeno jako odstavec, 77 *běhaly, a byl-li kdo* m. ... *běhaly. A byl-li kdo...*, 89 *zrněčko* m. *zrněčko*, 99 *na vysokých nobou* m. ... *nobách*, 128 *Chťi* m. *Chťjí*, 136 *snad by se mu to ... podařilo dva tři nalézt* m. ... *tu...*

162 tentokrát m. tentokrát, 166 obezřetně, jak by m. ... jako by,
118 Derbak Derbačok přijde s sebou! m. ... s nimi! (jako v 1),
176 připlížiti m. přiblížiti (jako v 1). Jsou tu však i chyby, například: 10 mezi dvěma výbuchy granátu m. ... granátů (opraveno v N 31), 36 že se stařec zmaten prodral m. ... zmatkem... (opraveno v N 31), 132 ze Sibíře m. ze Sibíře (opraveno až ve 13).

Četnější a také podstatnější změny jsou v N 29 a navíc je tu i větší počet chyb (zřejmě důsledek nové sazby), ať už to jsou evidentní tiskové chyby jako například 93 majdanské čarodějnice m. majdanská... , 103 oponou, které z nebes visí m. ... která... (přešlo i do N 31, 12), 114 a (káně) protabujice se (i v N 31, 12), 116 sta, jimiž se chce vraždit m. jimž... , 181 že se Lejbovič podíval Jasinkovy do tváře a pak... do Sopkovy... m. ... do tváře Jasinkovy... , 190 že jsou světem dále m. ... jdou... (i v N 31, 12), 191 v chýšcích, podobným domkům m. ... podobných... (i v N 31, 12), nebo je odhalí teprve srovnání s předcházejícími vydáními: 8 slovo, které lze po právu užít m. ... kterého... , 49 kde měly padat vodopády m. ... měl... , 66 A jdi do příkopu. m. ... do příkopu!, 112 zdvíhl m. zdvihal, 120 Nikolóóó, utíkej! m. ... utíkej!, 159 dovnitř... se odvážilo jen několik nejmázejších m. ... nejmázejších. Vzhledem k tomu lze kvalifikovat jako chybu i přemístění odstavce Včera přišel Adam... než padla mlha. na str. 126 za odstavce Neboť Jura se neodává pocitu bezpečí... naživu. a vynechání věty Mlwili o tom spolu již cestou sem., které nepochybně souvisí s doplněním uvozovací věty praví Jura. Jednak totiž v původním uspořádání odstavce na sebe logičtěji navazovaly a zachycovaly sled Nikolova a Jurova myšlení, jednak lze těžko argumentovat tím, že by autor záměrně zařadil za sebe věty: Nikola hledí na bratra. Má za kloboukem kytku a oči na jeho ústech. Nikola hledí opět do kraje. Odporuje to totiž duchu, v jakém Olbracht své úpravy prováděl. Pro toto vydání je charakteristické i to, že má zcela ojedinělé odchylky

od ostatních zde citovaných vydání: 38 poličky m. poličky, 57 do věznic bo zavřít se neodvážili m. ... se bo zavřít... , 102 Neboť z lesa pod ním se vynořil m. Neboť se z lesa pod ním... , 139 nepřineseme ti už kukuřičné mouky m. ... již... , [160 vpravování m. vpravování se, 183 do lískovi; tam se Šubajové tvářili podezřele m. do lískovi. Tam... Do vydání N 31 přešly například úpravy: akuzativ místo záporového genitivu na str. 157 — nemají sekery, 160 — nechápalo city a obtíže, 180 — nikdo je neslyšel vejít a naopak 89 Neminulo týdne m. Neminul týden, akuzativ neuter je m. ho na str. 142 a 178, zase m. zase na str. 140 — V lesích se zase otvírá práce, dále 22 Tma byla m. Byla tma, 79 devětkrát se zapřísáhla bobem m. desetkrát... , 81 středníky místo čárek ve větě... vylézá na slunce; ... chyši, v níž bydlí; 128 obě sousední stavení m. ... chyše, 135 Snad by se mu... podařilo m. ... mu to... podařilo, 137 Spolwinikem Šubajovým m. Spolwiniky Šubajovými, 139 hladem nebo kulí m. ... či... , 160 zabiji m. zabiju, 176 když na ni vystoupili m. ... vyšli, 182 vyhrůžně m. vyhrůžně, 189 i ze zřeháství m. také... , 192 jako u Oleksy m. jak... , a konečně úprava na str. 180, kde scéna prohledávání obou bratrů byla dříve již za odstavcem Vzduch páchl nabořklou vůní... v spáncích, a to jako samostatný odstavec: Pak, za chvíli, probledali mrtvé... kapesní nůž. To vše si vzali., jakož i opravy dosud přehlédnutých nedostatků v předcházejících vydáních: 17 Bojarinský m. Bojarinská, 107 na Pinkasovi m. Na Pinkusovi, 117 na slámě školní světnice m. na straně... , 122 rozkládali rukama Židé s pejzy m. rozkládali rukama Židé... , 126 teď Juraj chápe m. ... Nikola. Ještě více změn je ve vydání N 31. Jde tu především o drobné jazykové úpravy (přec m. přece, zvláště ve spojení přec jen, zase m. zase, vokalizace předložek — 21 nade všemi, 42 bez se smyslu, 54 ze psů, 174 ode vsi, leť m. než — 44 nechtěl jiného leť bráti si, 52 krávou m. kravou, 105 zabvixdl m. zabvixdl, 130 potřebujeme ji m. ... jí, 25 měla zastrčeno několik kopretin m. ... zastrčených... , 150 bylo všechno marné m. ... marno, 27 více

zvědavě než polekaně m. více zvědav než polekán, 19 a často mu za to rozbili hubu m. ... zabež mu často..., 95 si násilím vtláčoval m. vtláčoval si násilím, 120 letním dopolednem bořely m. bořely letním dopolednem), odstranění některých starých nedopatření jako 53 — 55 Dejvi m. Tejvi, 50 myslil si Abram Beer. m. ... Beer!, 124 probíral se nervózními prsty m. probíral s nervózními..., 121 Koločavu rozecimělo vzrušení m. Koločavou..., 181 že se mu Lejbovič podíval do tváře m. že se Lejbovič podíval Jasinkovy do tváře, opravy hebrejských slov mariv, jisburech m. maref, jis burech atp. To všechno jsou opravy, které nemusel nutně provádět přímo sám autor a daly by se klidně přenést na účet redaktora, korektora či jiného úpravce. Přehlédnutím při korigování nové sazby se může vysvětlit i vynechání myslil si Nikola na str. 102 nebo 84 na konec m. na kance. O autorově účasti na úpravách a jeho další práci s textem však svědčí řada změn, jako například: 30 notář zašantročil m. notář Molnár prodal; 35 A lákal odpočinek, zalomené jako odstavec; 44 vytvořiti na žele bluboké vrásky m. vyhloubiti...; 70 do panského háje na dřtvi, na zvěř, na divoké plodiny nebo jen na pastvu je nějaký přečín nebo alespoň lesní pých m. ... do ... lesa... lesní plodiny... polní pých; 108 Ili k Točce, oba mlčky m. Ili k Točce, mlčky; 112 o branol sena m. o kužel...; 114 chce kousati m. chtějíc...; 118 Cestu znáte, strážmistře? m. Derbak Derbačok půjde s sebou; 127 Nic nám nemohou ublížiti m. ... udělati; 153 vyhnul se pščině do dědiny m. vyhnul se dědině; 172 ptal se soudce m. ptal se pitva-jícího soudce.

V průběhu práce na vydáních 1 — N 31 prodělala některá místa postupné přeměny: 118 Derbak Derbačok půjde s sebou 1, Derbak... půjde s nimi! 2, ... s sebou N 25, Cestu znáte, strážmistře? N 31; 122 rozkládali rukama lidé s pejzy černými 1, ... Židě. S pejzy... 2, ... Židě s pejzy... N 31; 133 aby se mu nechvil blas jako jeho nitro 1, ... blas, jako se chvělo jeho nitro 2, ... jeho slova nechvila tak, jako se mu chvělo nitro N 31; 157 Myslí

se to vážně? 1, Myslí to vážně a chtějí je vyplatit opravdu? 2, ... opravdu vyplatit? N 31; 181 zeptal se s mrzutou netrpělivostí 1, ... s netrpělivostí 2, ... netrpělivě 3; 186 Odeslali jedného ze zavodčích... 1, Pak odeslali... 2, Nu! Hotovo! Zaplat pámbu! Adio, bnusná koločavo! Jaká jsi byla? — Pak odeslali... 3, ... bnusná Koločavo... N 31.

Vydání pořízená po válce ve Svobodě se vyznačují snahou o důslednější normalizaci a vnější přiblížení současnému jazyku (ve 13. vydání například chýše, oblázek m. chyše, oblásek; zavřou, neotevřou m. zavrou, neotevrou; sténají, přisabal, přivrženec, stínidlem, políček, řemínky, ze sýpek, z lábve, slámou m. stenají, přisabal, přivrženec, stínidle, políček, řeménky, ze sýpek, z labve, slamou, přec m. přece, teprv m. teprve, ve styku m. v styku atp., ve 14. vydání rusalky m. rusálky, prosvítalo m. prosvítalo, gen. do pece m. do peci, s cigárem m. s cikárem, 106 zadostiučinění m. zadostiučinění, 64 jediné m. jediné, 67 mnohokrát m. mnohokráte, tefilnu m. tfilnu, smoubou m. smoubou atp.), negativně se tu však projevilo provedení korektur čtenářským způsobem, tj. bez srovnání s předcházejícími vydáními (srov. NK, str. 178), zvláště ve vydání 13. a 14. (za jediné možné záměrné a autorské změny lze přijmout na str. 66 osudového m. osudného, 97 při poslední návštěvě m. při předposlední..., 136 pultřetího okresu m. pultřetího politického okresu). 15. vydání sice některá místa vrátilo na původní znění a opravilo i místa, která dosud unikala pozornosti (18 petropavelském m. petropavlovském, 54 neztrejfnily m. neztrejfnily, 179 bisaby m. besaby), ale přesto po stránce textové zůstává nejspolehlivějším vydání N 31 (ev. s ním shodné vydání 12.). Velké množství jazykových úprav provedených po válce, zejména infinitivů na -ti (kolem pěti set) a 3. sg. jest (na šedesát) v 15. vydání, však nutí vydavatele k tomu, aby použil při kritickém vydání za základ vydání 15. a po konfrontaci s předcházejícími zněními restituoval text na těch místech, kde rozdíl není přínosem autorským, ale lze

jej přičíst na vrub tisku a nedostatečnému vykorigování. Tak se postupovalo při vydání v Národní knihovně a tento postup jsme zvolili i my. Základem našeho vydání je vydání v Národní knihovně (odkud přebíráme i část vysvětlivek), které jsme nově zrevidovali a porovnali se všemi vydáními předcházejícími, včetně Koliby nad Holatýnem. Na základě tohoto porovnání jsme provedli tyto opravy textu (v závorce připojujeme vydání, podle něhož upravujeme; označení NK se vztahuje na změny, které byly již provedeny v Národní knihovně):

- 8: *kteřého* lze po právu užiti m. *kteřé*... (K — N25, NK);
12: před ním na *žebříčku* stojí baba jaga m... na *žebříku*... (K);
Zabijme ji m. *Zabijeme* ji. (K — 12);
17: *čtyřstupu* m. *čtyrstupu* (1 — 13, NK);
21: huby aby *vám* uschly m. ... *nám*... (NK);
22: váleli se na postelích, nemohli se najísti lenosti a štěstí... a chvástali se m... na postelích a nemohli... (1—12);
31: Notář si *navlékal* úzké bílé spodky m... *navlékl*... (1—12, NK);
34: křikem, *odstrkáváním* a také ranami m. ... *odstrkovaním*... (1—12, NK);
Odevzdám vám všechny své pozemky m. *Odevzdávám*... (1—12, NK);
38: Dovolil jsem si vás *navštívit* m. *navštíviti* (1);
49: šuměl potok, přeskakuje kalnými vlnami tam, kde *měl* padat vodopády m. ... *měly*... (1—N 25);
50: po *Sachresu* m. po *šábesu* (1—14, NK);
52: za tři *polské* zloté m. za tři zloté (1—12, NK);
53: *Doubé* gruny m. *Dloubé*... (1—12, NK; *stejně i dále*);

- 54: *vrazili* v jednu stranu m. *vrazili*... (1—12, NK);
55: Ne, Izák Herskovič *rukou* výše dát již nemohl m. ... *ruku*... (1—13);
vzali odtud *soudek* bryndzy m. vzali odtud bryndzy (1—12);
59: A náhle *zazněl* do ticha onen hlas m. A náhle do ticha... (1—12, NK);
60: který s ním *zde* sedí m. ... *sedí s ním zde* (1—12, NK);
61: *Rozškrtl* sirku m. *Rozškrtnul*... (1—12, NK);
62: *Zachovávání* úředního tajemství m. *Zachování*... (1—12, NK);
65: *se doví* m. *se dozví* (1—13, NK);
66: A jdi do *přikopu!* m... *do přikopu*. (1—N 25);
72: Pusťte *ho!* m. Pusťte *ho*. (1—12, NK);
73: *Nikolóó!* m. *Nikoloóó!* (1—12, NK);
74: údery *činelá, které* mezi domy zní tak hlomozně m... údery mezi domy... (1—12, NK);
78: mohl *vítězit* m. ... *zvítězit* (1—12, NK);
80: *Oleksíku*, tatičku náš, proč jsi nás neposlechl m. *Oleksíčku*... (1—12, NK);
těžko je mi m. *těžko mi je* (1—12, NK);
81: A oslavil ho i *po smrti*: m. ... *po smrti*. (1—12);
85: tajemství vzrušuje *stejně* jako kalné hloubky vod m. ... vzrušuje jako... (1—12, NK);
91: vykřikl Derbak Derbačok onu větu, která tak *obromila*: m. ... *obromila!* (1—12);
93: vzpomněl si na ni teprve *později*, když už... bylo pozdě m. ... teprve *pozdě*... (1);
99: z prkenné postele na vysokých *nobách* m. ... *nobou* (1—5, NK);
102: s *těmaže* svítícíma očima m. s *týmiž*... (NK);
... co jest okolo mne? *myslil si Nikola*. m. ... Okolo mne? (1—N 29, NK);

- 106: vyslovuje *svou* zařikávací formuli m. vyslovuje zařikávací... (1—12);
jejich žití a nežití m. jejich žití (1—12, NK);
- 107: slezli z *lesů* kolem Kamjonky m. slezli kolem Kamjonky (1—12, NK);
- 110: kteří *zde* sedí m. kteří *sedí zde* (1—12, NK);
- 111: Proč měl *Jura* Eržiku tak nerad? m. ... *Juraj*... (1—13, NK);
- 112: *Juraj Drač* hlídal Eržiku m. *Juraj* hlídal... (1—12, NK);
- 113: Řekl to tiše a *bledě* k zemi m. ... *bleděl*... (1—12);
- 116: mezi *Koločavkou* a Dračovou chýší m. ... *Koločavou*... (1—12, NK);
vynucuje-li z ní odpověď m. ... u ní (1—12, NK);
- 118: obouvali se a *opásávali* se řemením m. ... *opásali* se... (1—12, NK);
- 119: Nemyslila, neptala se na nic... *odstavec podle* 1—12, NK;
- 120: Nikolóóó, *utíkej!* m. ... *utíkej!* (1—N 25, NK);
- 123: ach, ví on *co?* m. ... *to?* (1—12, NK);
- 124: obloha bez *mráčku* m. ... *mráčeků* (1—12, NK);
- 126: *doplněna věta* Mluvili o tom spolu již cestou sem. a uspořádány *odstavce podle* 1—N 25;
- 128: Někdo *sem* střílí m. Někdo střílí. (1, NK);
- 129: do krásného *světlého* pokoje m. do krásného pokoje (1—12, NK);
- 132: za *jejímaž* rozevřenýma očima m. za *jejímiž*... (NK);
- 135: Dal *by* je čtvrtit m. ... *bych*... (1—12, NK);
- 149: Takhle *nemluvtvají* četníci m. ... *nemluví*... (1—12, NK);
- 150: aby se *zde* na něco zeptali m. ... *zde* něco zeptali... (1—12, NK);
- 152: *šileně* zuřivé oči m. *šilené*... (1—13, NK);
- 159: dovnitř k trnožovým stolům se odvážilo jen několik *nejváženějších* m. ... *nejváženějších* (1—N 25);

- 160: Já Nikolu *zabiju* m. ... *zabiji* (1—N 25);
- 168: *sklené* oči m. *skelné*... (1—13, NK);
- 170: se *sklenýma* očima m. se *skelnýma*... (1—12, NK);
- 177: kdo by se sem chtěl *připlížit* m. ... *přiblížit* (1, N 25 až 12);
- 179: „Ech, to mě dnes nějak bolí v křížil“ *bez odstavce podle* 1—14, NK;
- 192: Není *zde* keře ani *stromku* m. ... *stromků* (1—12, NK).

Kromě toho jsme se vydáními 1—12 řídili při zachování řádkových mezer mezi jednotlivými částmi kapitol (například na str. 22, 150, 170).

Oddíl Přílohy, obsahující čtyři z ohlasů tisku na Nikolu Šuhaje, v nichž se autor sám vyslovuje ke své knize a jejímu hrdinovi a zaujímá stanovisko ke štvavým útokům, byl zpracován stejným způsobem jako text románu. Kromě tiskových chyb (například *Král* m. *Kryl*) jsme upravili i pravopis vlastních jmen a psaní *chyše* na *chýše*, aby nebyla porušena kontinuita s jazykem knihy.

VYSVĚTLIVKY

- 8: *ikonostas* — v pravoslavném kostele stěna s ikonami, oddělující oltářovou část;
- purjoces* — v synagóze závěs, za nímž je uložena schránka s tórou (pěti knihami Mojžíšovými);
- 9: *makbethovský příběh* — skotský král Makbeth nemohl být podle legendy přemožen mužem, kterého porodila žena; zabil jej však Makduff, který byl z matčina těla vyoperován;
- 11: *povalový* — z přitesaných kmenů;
- 16: *Siegfried* — hrdina staroněmecké pověsti o Nibelunzích, mladý králevic, který získal nezranitelnost tím, že se potřel rohovinou ze zabitých draků; byl však usmrcen dubovým listem, který mu spadl mezi lopatky, kam si při natírání nedosáhl;
- 18: *gój* — zde křesťan;
- 19: *talis* — čtverhranná rouška, již se židé zahalovali při ranní modlitbě;
- tefilin* — pouzderko obsahující proužky pergamenu se čtyřmi částmi Starého zákona, připojované řemínky k hlavě a levé ruce;
- 20: *gelet* — dřevěná dížka na ovčí mléko (necelých 10 l);
- 26: *vyšíní* — vrbice, kyprej (rostlina s hustými klasy nafialovělých květů);
- 29: *tokan* — kukuřičná kaše;
- 33: *třměti* — chvěti se;

- 36: *krilma* — modlitba, jejíž jedna část se modlí ráno po modlitbě šachres, šacharit a druhá po modlitbě na noc mariv;
- 37: *tóra* — viz vysv. k str. 8;
Hašem fishurech — Pán budiž pochválen;
harkochbovský — mohutný (podle Bar Kochby, vůdce židovského povstání proti Římu v l. 132—135);
- 40: *obnova* — čerstvě napadlý snh;
- 43: *v Uhrách se chýlilo k revoluci* — V Maďarsku byla 21. března 1919 pokojnou cestou dočasně nastolena moc proletariátu a vytvořena tzv. Maďarská republika rad (trvala do 1. srpna 1919). Z podnětu západních velmocí došlo ke společné intervenci československé a rumunské armády; maďarské Rudé armádě se podařilo útok odrazit a načas se zmocnit jižních krajů Slovenska. Zde se pak zaktivizovaly revoluční síly a byla vyhlášena Slovenská republika rad (v Prešově 16. června 1919), která působila až do 17. července 1919), kdy bylo Slovensko opět celé v moci československé armády;
- 46: *plbem* — smýkáním;
- 50: *šachres* — viz vysv. k str. 36;
- 51: *nějakou knihu o rituální vraždě* — brožuru Nutnost revidovatí proces polenský (vedený proti židovskému ševcovskému učedníku Leopoldovi Hilsnerovi pro podezření z vraždy Anežky Hružové, nalezené blízko Polné s profiznutým krkem); Masaryk v ní zaujal kritické stanovisko vůči způsobu vedení procesu a ostře odmítl antisemitské tendence;
Béla Kun (1886—1939), čelný představitel maďarského revolučního hnutí, zakladatel Komunistické strany Maďarska; v Maďarské republice rad zastával mj. funkci komisaře zahraničních věcí;
- 54: *košerný* — odpovídající rituálním předpisům;
syřidlo — prostředek urychlující srážení mléka při výrobě sýra;
- 55: *Na Slovensku se ještě bojuje...* — srov. vysv. k str. 43;
- 56: *šechtr* — židovský řezník;
- 59: *prodřítit se* — probudit se;
- 62: *twiles, derech* — malé traktáty z talmudu (židovského nábožensko-právního zákoníku);
- 63: *mariv* — modlitba po vyjití hvězd (srov. vysv. k str. 36);
- 66: *puric* — pane;
- 75: *Zobar* — kabalistický výklad tóry (viz vysv. k str. 8), jedno z hlavních děl židovského náboženství;
chasiid — příslušník zbožné židovské sekty, odmítající strnulý dogmatismus a zdůrazňující vroucnost a radostné zaujetí při vykonávání náboženských obřadů;
- 77: *v Polsku... bojoval August se Stanislavem Leszczyńským* — ve válce o nástupnictví polské se musil polský šlechtic a bývalý král, dosazený za švédské okupace, Stanislav Leszczyński (1677—1766), ucházející se znovu o trůn po smrti Augusta II. a šlechtou jednohlasně zvolený, na vojenský zákrok Ruska a Rakouska vzdát trůn ve prospěch syna zesnulého krále Augusta III. (1737—1763) a byl mu ponechán pouze královský titul;
po požáru povstání Rákócziho — jde o protihabsburské povstání a vojenský odpor v l. 1703—1711, jemuž stál v čele vévoda sedmihradský Ferenc Rákóczi (1676—1735);
za těžkých vnitřních sporů v Rumunsku... — za rusko-tureckých válek sílil v tehdejší Rumunsku, tj. v knížectvích Multánském a Valašském, náležejí-

- cích k Turecké říši, ruský vliv a vyhrocovaly se konflikty mezi vyšší šlechtou, sympatizující s Ruskem, a nižší šlechtou, loajální vůči sultánovi;
Józef Potocki (zemřel 1751), vojvoda polský a velký hetman koruny, bojující na straně Lesczyńského proti Augustovi III.;
- 82: *pandur* — ozbrojený úřední sluha;
- 86: *šnorer* — žebrák;
- chedr* — židovská škola pro děti od čtyř do pěti let;
- 135: *Petlura* — Symon Vasyljevič Petljura (1877—1936), organizátor reakčního protisovětského hnutí a protizidovských pogromů na Ukrajině za občanské války;
- 155: *chasid* — viz vysv. k str. 75;
- 172: *Huculové, Bojkové* — ukrajinské etnografické skupiny s osobitým způsobem života a osobitou kulturou;
jejunum — lačník, část tenkého střeva za dvanáctníkem;
- 181: *blesková lampa* — vylepšená lihová nebo petrolejová lampa;
- 197: *legendární prvek... samsonovský* — izraelský mytický hrdina Samson vynikal nadpřirozenou silou, jejímž zdrojem byly jeho dlouhé vlasy; stal se bezmocným, když mu je Dalila ve spánku ustříhla.

OBSAH

Koliba nad Holatýnem	7
Koločava	17
Nikola Šuhaj	50
Oleksa Dovbuš	76
Eržika	111
Přátelé	155
Závěr	188
Přílohy	195
Doslov	211
Vydavatelské poznámky	223
Vysvětlivky	245